

Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση: Ἀντιπαράθεση θεολογικὴ ἢ πολιτικὴ;*

Νεκταρίου Κ. Κουτσουρούμπα**

Ἡ ἀντιπαράθεση μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ αἱρέσεως μόνον μέχρι τὸ πρῶτο τέταρτο τοῦ 4ου αἰῶνα μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὡς μία κατ' ἐξοχὴν θεολογικὴ ἀντιπαράθεση, ποὺ ὡς σκοπὸ εἶχε τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀληθείας. Κατὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα, ἡ Ἐκκλησία βγαίνει ἀπὸ τὴν περίοδο τῶν διωγμῶν, κατὰ τὴν ὁποία βρέθηκε σὲ ἄμεση ἀντιπαράθεση μὲ τὴν κρατικὴ ρωμαϊκὴ ἐξουσία ἀκολουθώντας τὸ ἀποστολικὸ «πειθαρχεῖν δεῖ Θεῷ, μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις»¹, καὶ περνᾷ στὴν περίοδο τῆς ἀπόλυτης ἐλευθερίας καὶ τῆς πλήρους ἐπικρατήσεώς της στὸν ἑλληνορωμαϊκὸ κόσμο, κατὰ τὴν ὁποία ἡ πολιτικὴ θεολογία της βρίσκεται σὲ ταύτιση μὲ τὴ ρωμαϊκὴ πολιτικὴ θεωρία², ἀκολουθώντας τὸ παύλειο: «Πᾶσα ψυχὴ ἐξουσίαις ὑπερεχούσαις ὑποτασσέσθω. Οὐ

* Τὸ παρὸν ἄρθρο ἀποτελεῖ ἐπεξεργασμένη μορφή εἰσήγησης στὸ IB' Θεολογικὸ Συνέδριο Μεταπτυχιακῶν Φοιτητῶν μὲ θέμα: «Θρησκεία καὶ Πολιτικὴ» ποὺ διεξήχθη στὸ Συνεδριακὸ Κέντρο Ἱ. Μ. Θηβῶν καὶ Λεβαδείας, Ἀλιάρτος (10-12 Νοεμβρίου 2006) ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ τότε Σεβ. Μητροπολίτου Θηβῶν καὶ Λεβαδείας κ. Ἱερωνύμου, νῦν Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος.

** Ὁ Νεκτάριος Κ. Κουτσουρούμπα εἶναι Δρ. Θεολογίας καὶ ὑπηρετεῖ ὡς Καθηγητῆς Θεολόγος στὴ Μέση Ἐκπαίδευση.

1. Πράξ. 5, 29.

2. Βλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθῆναι 1992, σσ. 346-347. Ἡ ταύτιση μεταξὺ τῆς πολιτικῆς θεολογίας τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς ρωμαϊκῆς πολιτικῆς θεωρίας θὰ ἐκφρασθεῖ ἀργότερα μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς «συναλληλίας» Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, ποὺ ἀποτυπώθηκε στὴ σ' Νεαρὰ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅπου τονίζεται ἡ σχέση «συμφωνίας» καὶ «συναλληλίας» μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Πολιτείας ὡς θεσμῶν, καὶ στὴν Ἐπαναγωγὴ τοῦ Μ. Φωτίου, ὅπου τονίζεται ἡ σχέση «συμφωνίας» καὶ «συναλληλίας» μεταξὺ τῶν φορέων τῶν δύο θεσμῶν, τοῦ Πατριάρχου καὶ τοῦ Βασιλέως. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, Ἀθῆναι 1992, σσ. 351-356. Πρβλ. Βλ. Φειδᾶς, *Βυζάντιο*, ἔκδοση 4^η, Ἀθῆναι 1990, σσ. 143-156. Πρβλ. Ν. Ματσούκας, *Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση στοὺς ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τοῦ Δ', Ε', Στ' αἰῶνα*, Θεσσαλονίκη 1992², σσ. 228-238.

γὰρ ἔστιν ἐξουσία εἰ μὴ ὑπὸ Θεοῦ· αἱ δὲ οὐσαι ἐξουσίαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεταγμέναι εἰσίν»³. Ἀπὸ τὸ χρονικὸ αὐτὸ σημεῖο καὶ ἔπειτα ἡ ἀντιπαράθεση Ὁρθοδοξίας καὶ αἱρέσεως ὑπῆρξε τόσο θεολογικὴ ὅσο καὶ πολιτικὴ, μὲ τὴ θεολογία νὰ παίζει τὸν ρόλο τοῦ ἐκφραστῆ καὶ τὴν πολιτικὴ, κρατικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ τὸν ρόλο τοῦ διαμορφωτῆ τῆς ἀληθείας.

Κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες ἡ Ἐκκλησία προσπάθησε νὰ διατηρήσει ἔναντι τῆς αἱρέσεως⁴ τὴν ἐνότητα καὶ τὴν πίστη τῆς⁵. Τὴν ἐνότητά τῆς ἡ Ἐκκλησία τὴν θεμελίωσε στὴ λατρεία καὶ πιὸ συγκεκριμένα στὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Ἡ κάθε τοπικὴ Ἐκκλησία ἀποτελοῦσε εὐχαριστιακὴ κοινότητα ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο, τοῦ ὁποῦ τὸν ἐνωτικὸ ρόλο τόνισε ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος, τόσο σὲ τοπικὸ ὅσο καὶ σὲ καθολικὸ ἐπίπεδο, λόγω τῆς ἄμεσης συνδέσεως τοῦ προσώπου του μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ. Σὲ τοπικὸ ἐπίπεδο εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐξασφαλίζει «βεβαίαν εὐχαριστίαν», μέσω τῆς ὁποίας ἐνώνονται μυστικὰ οἱ πιστοί, ἐνῶ σὲ καθολικὸ ἐπίπεδο εἶναι αὐτὸς ποὺ ἐξασφαλίζει τὴν ἐνότητα τῆς τοπικῆς μὲ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία. Στὴν τέλεση τῆς Θείας Εὐχαριστίας ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο, ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία ἀντιλαμβάνοταν τὴν ἐνότητά τῆς ὡς δωρεὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς πραγματικότητα ποὺ δὲν θὰ μπορούσαν νὰ κλονίσουν οἱ ὅποιες ἐξωτερικὲς διασπαστικὲς δυνάμεις, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ αἱρέσεις. Παράλληλα, ἡ Θεία Εὐχαριστία κατανοήθηκε ὡς πράξις ποὺ ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ ὄχι τὴν τοπικὴ ἀλλὰ τὴν καθολικὴ Ἐκκλησία, στὴν ὁποία θέση ἔχει καὶ ἡ τοπικὴ Ἐκκλησία, ὄχι ὡς μέρος ἐνὸς ὅλου, ἀλλὰ ὡς πληρότητα ἢ ἴδια, ἀφοῦ κοινωνεῖ καὶ μετέχει, μὲ τὴν ἐνοποιὸ ἐνέργεια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ ἐνὸς σώματος τοῦ Χριστοῦ. Ὁ μυστηριακὸς χαρακτήρας τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἐπέτρεπε τὴν κατανόηση τοῦ τοπικοῦ καὶ τοῦ καθολικοῦ ὡς δύο ἐκ διαμέτρου ἀντίθετων καὶ ἀσυμβίβαστων ἄκρων⁶. Ἡ διαφορὰ τοπικοῦ καὶ καθολικοῦ στὴν ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπο

3. Ρωμ. 13, 1.

4. Τὰ κυριώτερα αἰρετικὰ κινήματα τὰ ὁποία ἀπασχόλησαν τὴν Ἐκκλησία κατὰ τοὺς τρεῖς πρώτους αἰῶνες ὑπῆρξαν ὁ Ἰουδαιοχριστιανισμὸς, ὁ Γνωστικισμὸς, ὁ Μοντανισμὸς, ὁ Μαρκιωνισμὸς, ὁ Μανιχαϊσμὸς καὶ ὁ Μοναρχιανισμὸς.

5. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, Ἀθήνα 1998, σ. 353.

6. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, σσ. 486-487.

εὐχαριστιακὴ συνάξῃ τῆς τοπικῆς Ἐκκλησίας ἐκμηδενίζεται, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰγνάτιο τὸν Θεοφόρο, χάρις στὸν κεντρικὸ ρόλο τὸν ὁποῖο διαδραματίζει ὁ ἐπίσκοπος στὴν τοπικὴ Ἐκκλησία καὶ στὴν ἄμεση σύνδεση τοῦ προσώπου του μὲ τὸ πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ⁷: «Πάντες τῷ ἐπισκόπῳ ἀκολουθεῖτε, ὡς Ἰησοῦς Χριστὸς τῷ Πατρί, καὶ τῷ πρεσβυτερίῳ ὡς τοῖς ἀποστόλοις· τοὺς διακόνους δὲ ἐντρέπεσθε ὡς θεοῦ ἐντολήν. Μηδεὶς χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου τι πρᾶσσει τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Ἐκεῖνη βεβαία εὐχαριστία ἠγείσθω, ἢ ὑπὸ ἐπίσκοπον οὐσα ἢ ᾧ ἂν αὐτὸς ἐπιτρέψῃ. Ὅπου ἂν φανῇ ὁ ἐπίσκοπος, ἐκεῖ τὸ πλῆθος ἔστω, ὡσπερ ὅπου ἂν ᾗ Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκεῖ ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία. Οὐκ ἔξόν ἐστιν χωρὶς τοῦ ἐπισκόπου οὔτε βαπτίζειν, οὔτε ἀγάπην ποιεῖν ἀλλ' ὃ ἂν ἐκεῖνος δοκιμάσῃ, τοῦτο καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστον, ἵνα ἀσφαλὲς ᾗ καὶ βέβαιον πᾶν, ὃ πράσσεται»⁸.

Γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος θεωρεῖ ὅτι τὰ πάσης φύσεως σχίσματα καὶ μερισμοὶ ποὺ ὀδηγοῦν οἱ αἰρέσεις, εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀπομακρύνσεως ἀπὸ τὴν περὶ τὸν ἐπίσκοπο χριστιανικὴ κοινότητα καὶ ὁ μόνος τρόπος θεραπείας τους εἶναι ἡ μετάνοια καὶ ἡ ἐπιστροφή σὲ αὐτήν⁹. Ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος χαρακτηρίζει τοὺς αἰρετικοὺς ὡς λύκους, οἱ ὁποῖοι σκοπὸ ἔχουν νὰ διασπάσουν τὴν ἐνότητα ἀνάμεσα στὸν ποιμένα καὶ τὰ πρόβατα, δηλ. ἀνάμεσα στὸν ἐπίσκοπο καὶ τοὺς πιστοὺς: «Τέχνα οὖν φωτὸς ἀληθείας, φεύγετε τὸν μερισμὸν καὶ τὰς κακοδιδασκαλίας· ὅπου δὲ ὁ ποιμὴν ἐστίν, ἐκεῖ ὡς πρόβατα ἀκολουθεῖτε. Πολλοὶ γὰρ λύκοι ἀξιοπίστοι ἠδονῇ κακῇ αἰχμαλωτίζουν τοὺς θεοδρόμους· ἀλλ' ἐν τῇ ἐνότητι ὑμῶν οὐχ ἔξουσιν τόπον»¹⁰. Τονίζει ἀκόμη ὅτι ἡ ἐνότητα στηρίζεται στὴ μετάνοια. Ἡ Ἐκκλησία, κατὰ τὸν ἅγιον Ἰγνάτιο ὀφείλει νὰ δέχεται τὴν ἐπιστροφή τῶν προβάτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν ποιμένα. Ἡ μετάνοια ἀποτελεῖ συστατικὸ στοιχεῖο τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας: «Ὅσοι γὰρ θεοῦ εἰσὶν καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ, οὗτοι μετὰ

7. Βλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, σ. 192.

8. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Σμυρναίους*, 8, PG 5, 713AB. Πρβλ. «Σπουδάσατε οὖν μᾶ εὐχαριστία χρῆσθαι μία γὰρ σὰρξ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν ποτήριον εἰς ἔνωσιν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἐν θυσιαστήριον, ὡς εἶς ἐπίσκοπος ἅμα τῷ πρεσβυτερίῳ καὶ διακόνους, τοῖς συνδούλοις μου ἵνα ὁ ἕαν πράσσητε, κατὰ θεὸν πράσσητε» (Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς*, 4, PG 5, 700B).

9. Πρβλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, σ. 192-193.

10. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς*, 2, PG 5, 697B.

του ἐπισκόπου εἰσίν· καὶ ὅσοι ἂν μετανοήσαντες ἔλθωσιν ἐπὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἐκκλησίας, καὶ οὗτοι θεοῦ ἔσσονται, ἵνα ὦσιν κατὰ Ἰησοῦν Χριστὸν ζῶντες»¹¹.

Τὴν πίστη της πάλι ἡ Ἐκκλησία τὴ θεμελίωσε στὴ διατήρηση τῆς παραδόσεως, ποὺ προστάτευε τὸ ἐκκλησιαστικὸ σῶμα ἀπὸ τὴν ἐξατομίκευση τῆς θεολογικῆς διδασκαλίας καὶ τὴν παραχάραξη τῆς πίστεως¹². Ὁ ἀγώνας της ἔναντι τῆς αἵρέσεως ἦταν ἀγώνας γιὰ τὴ διασφάλιση τῆς πιστότητας στὴν παράδοση¹³. Ἔτσι λοιπὸν ἔναντι τῆς αἵρέσεως δημιουργήθηκε ἡ *Regula veritatis* ἢ *Regula fidei*, δηλ. ὁ Κανὼνας τῆς ἀληθείας ἢ Κανὼνας τῆς πίστεως, ὁ ὁποῖος δηλοῖ τὸ μέτρο ἢ τὸ κριτήριό τῆς φυλασσόμενης στὴν Ἐκκλησία ἀληθείας καὶ πίστεως¹⁴. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος ἐπίσκοπος Λουγδούνων, ἀναφερόμενος στὸν Κανὼνα τῆς ἀληθείας, τονίζει ὅτι ὁ πιστὸς τὸν λαμβάνει μὲ τὸ βάπτισμα καὶ περιλαμβάνει οὐσιαστικὰ τὴ χριστιανικὴ πίστη, ὅπως αὐτὴ διατυπώνεται στὴν Ἁγία Γραφή: «Οὕτω δὲ καὶ ὁ τὸν κανόνα τῆς ἀληθείας ἀκλινη ἔν ἑαυτῷ κατέχων, ὃν διὰ τοῦ βαπτίσματος εἴληφε, τὰ μὲν ἐκ τῶν γραφῶν ὀνόματα, καὶ τὰς λέξεις, καὶ τὰς παραβολὰς ἐπιγνώσεται, τὴν δὲ βλάσφημον ὑπόθεσιν ταύτην [αὐτῶν] οὐκ ἐπιγνώσεται. Καὶ γὰρ εἰ τὰς ψηφίδας γνωρίσει, ἀλλὰ τὴν ἀλώπεκα ἀντὶ τῆς βασιλικῆς εἰκόνας οὐ παραδέξεται ἔν ἑκαστῶν τῶν εἰρημένων ἀποδοῦς τῇ ἰδίᾳ τάξῃ, καὶ προσαρμόσας τῷ τῆς ἀληθείας σωματίῳ, γυμνώσει καὶ ἀνυπόστατον ἐπιδείξει τὸ πλάσμα αὐτῶν»¹⁵. Ὁ ἅγιος Εἰρηναῖος ὁμῶς δὲν ταυτίζει τὸν Κανὼνα τῆς ἀληθείας μὲ τὶς βαπτισματικὲς ὁμολογίες πίστεως¹⁶, διότι αὐτὲς περιλαμβάνουν μόνον τὰ βασικὰ σημεῖα τοῦ Κανόνος τῆς ἀληθείας, ὁ ὁποῖος περιελάμβανε ὀλόκληρη τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας. Σχετικὰ μὲ τὸ ἀκριβὲς περιεχόμενο τοῦ Κανόνος τῆς ἀληθείας, κατὰ τὸν ἅγιο Εἰρηναῖο, ὁ Ἀ. Θεοδώρου τονίζει ὅτι: «Τὰ βασικώτερα σημεῖα τοῦ Κανόνος τῆς ἀληθείας μᾶς παρέχει κατὰ τρόπον πολὺ

11. Ἰγνατίου Ἀντιοχείας, *Πρὸς Φιλαδελφεῖς*, 3, PG 5, 700A.

12. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, σ. 489.

13. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, σ. 353.

14. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἱστορία τῶν Δογμάτων Α'*, 2, Ἀθῆναι 1978, σ. 124. Πρβλ. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων Α'*, σσ. 489-490.

15. Εἰρηναίου Λουγδούνων, *Ἐλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς ψευδωνύμου γνώσεως*, IV, 4, PG 7, 545B-548A.

16. Βλ. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἱστορία τῶν Δογμάτων Α'*, 2, σ. 130.

ένδεικτικὸν τὸ εἰς ἀρμενικὴν μετάφρασιν τὸ ἔτος 1904 ἀνευρεθὲν (εἰς *Eriuan* τῆς ρωσικῆς Ἀρμενίας) ἔργον τοῦ Εἰρηναίου «Ἐπίδειξις τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος». Τὸ Κήρυγμα τοῦτο («τὸ σωματίον τῆς ἀληθείας», ὁ «Κανὼν τῆς πίστεως», ὁ «ὑγιαίνων λόγος»), ὡς ἐκτίθεται ὑπὸ τοῦ Εἰρηναίου, περιλαμβάνει: διδασκαλίαν περὶ Θεοῦ (εἰς διάταξιν τριαδικήν), περὶ δημιουργίας, περὶ τῆς σωτηρίου ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οἰκονομίας (κεφ. 8-30), περὶ τοῦ προσώπου καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ (καταγωγή, φύσις, ἐνέργειαι, ἀπολύτρωσις, ἀνάστασις καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀνάληψις, κεφ. 30-40). Περαιτέρω –καὶ μετὰ μνεῖαν τῶν Ἀποστόλων (κεφ. 41)– περιλαμβάνει διδασκαλίαν περὶ τοῦ βαπτίσματος καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος (κεφ. 42), περὶ τῆς πίστεως, ἀγάπης, ἐλπίδος –ὡς ἀποτελεσμάτων τοῦ Κηρύγματος– περὶ τῆς ἐν Πνεύματι πολιτείας, περὶ τῆς ἀναστάσεως, τῆς Ἐκκλησίας (ἐν τῇ ὁποίᾳ ὡς λαὸς τοῦ Θεοῦ ἀντὶ τῶν Ἰουδαίων ἀναδεικνύονται οἱ ἔθνη) καὶ περὶ τῆς δευτέρας τοῦ Κυρίου παρουσίας (κεφ. 43 ἐξ.)»¹⁷. Ἐδῶ θὰ μπορούσαμε –καὶ λίγο καταχρηστικὰ ἴσως– νὰ χαρακτηρίσουμε ὡς Κανόνα τῆς ἀληθείας (*Regula veritatis*) τὴ θεολογικὴ ἀλήθεια τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία προβάλλει ἔναντι τῆς αἰρέσεως καὶ ὡς Κανόνα τῆς πίστεως (*Regula fidei*) τὴν πίστη τῶν ἀπλῶν χριστιανῶν πιστῶν, ἡ ὁποία καταγράφεται ἀρχικὰ στὶς βαπτισματικὰς ὁμολογίας καὶ ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ μετὰ στὸ Σύμβολο τῆς Πίστεως¹⁸. Ἡ Ἐκκλησία θεωρεῖ ὅτι ἡ

17. Ἀ. Θεοδώρου, *Ἱστορία τῶν Δογμάτων*, Α', 2, σ. 130 καὶ Α', 2, σσ. 127-128.

18. Ὁ Κ. Σκουτέρης κάνει διάκριση ἀνάμεσα στὴν *Traditio veritatis*, τὴν Παράδοση τῆς ἀληθείας δηλαδὴ, καὶ τὴ *Regulam veritatis* ἢ *Regulam fidei*, τὸν Κανόνα τῆς ἀληθείας ἢ Κανόνα τῆς πίστεως. Ἡ *Traditio veritatis* ἀποτελεῖ τὸ σύνολο τῆς Παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε ὡς μέτρο ὀρθοδοξίας καὶ ὀρθοπραξίας καὶ συνέδεε τὴν Ἐκκλησία διὰ τῶν Ἀποστόλων μὲ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό. Ἡ *Regula veritatis* ἢ *Regula fidei* ἀποτελεῖ κατὰ κάποιον τρόπο τὸ ἀπόσταγμα καὶ τὴν ἀνακεφαλαίωση τῆς *Traditio veritatis*. Περιεῖχε τὰ βασικὰ στοιχεῖα τῆς χριστιανικῆς πίστεως καὶ ἦταν τὸ μέτρο τῆς ὀρθοδοξίας. Ἦταν ἓνα εἶδος συμβόλου καὶ ὁμολογίας τῆς πίστεως, ποὺ περιελάμβανε συνοπτικὰς προτάσεις, δογματικοῦ χαρακτήρα, τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Στὶς προτάσεις αὐτὲς γινόταν ἀναφορὰ στὸν Τριαδικὸ Θεὸ καὶ στὸ μυστήριο τῆς οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ. Ἀπαγγελόταν κατὰ τὴν τέλεση τοῦ Βαπτίσματος, κατὰ τὴν εὐχαριστιακὴ σύναξη καὶ περιστασιακὰ σὲ διάφορες ἐκκλησιαστικὰς ἐκδηλώσεις. Ἀπετέλεσε τὴ βάση καὶ τὸν πυρῆνα τῶν Βαπτιστηρίων Συμβόλων, μὲ τὰ ὁποία ἡ κάθε τοπικὴ ἐκκλησία δῆλωνε, μὲ περιεκτικὸ καὶ συγκεκριμένον τρόπο, τὴν πίστη τῆς. Κ. Σκουτέρης, *Ἱστορία Δογμάτων* Α', σσ. 489-491.

αίρεση στοχεύει στην πίστη τῶν ἀπλῶν πιστῶν, τὴν *Regulam fidei*, καὶ γιὰ νὰ τὴν ἀντιμετωπίσει πρέπει νὰ ἀναπτύξει τὴν θεολογικὴ ἀλήθεια, τὴν *Regulam veritatis*. Ἡ παραχάραξη τῆς πίστεως δηλαδὴ ἀποφεύγεται μὲ τὴν ἀποτροπὴ τῆς ἐξατομικεύσεως τῆς θεολογικῆς ἀληθείας, τὴν ὁποία ἐπεδίωκε ἡ αἵρεση.

Τὸ σημεῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἡ ἀντιπαράθεση Ὁρθοδοξίας καὶ αἱρέσεως παύει νὰ εἶναι κατ' ἐξοχὴν θεολογικὴ καὶ ἡ πολιτικὴ ἀρχίζει νὰ παρεμβαίνει ἐνεργῶς στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἡ σύγκληση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο τὸ 325. Ἡ σύγκληση τῆς Συνόδου ἀπὸ τὸν Μ. Κωνσταντῖνο ἀποτελεῖ μία ἐξόχως πολιτικὴ πράξη, καθὼς στὴν Ἐκκλησία ἔβλεπε τὸν θεσμὸ ἐκείνον, ὁ ὁποῖος θὰ μπορούσε νὰ ἐπιφέρει τὴν πολυπόθητη ἐνότητα στὴν αὐτοκρατορία. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος, μὴ ὄντας κἂν ἐπισήμως χριστιανὸς τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, δὲν ἦταν σὲ θέση νὰ κατανοήσῃ τὸν κίνδυνο γιὰ τὴν πίστη τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Ἀρειανισμοῦ· μπορούσε νὰ διακρίνει μόνον τὸν κίνδυνο γιὰ τὴν ἐνότητά της, καὶ κατ' ἐπέκτασιν γιὰ τὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Αὐτὸ φαίνεται στὴν ἐπιστολὴ τὴν ὁποία ἔστειλε στὸν Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας καὶ τὸν Ἄρειο, μὲ σκοπὸ τὴν ἐκτόνωση τῆς μεταξὺ τους κρίσεως, ὅπου χαρακτηρίζει τὴ διαφωνία περὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ ὡς «ματαιίας ῥημάτων φιλονεικίας ... ὑπὲρ μικρῶν καὶ μηδαμῶς ἀναγκαίων», ποὺ ἀρμολοῦν «παιδικαῖς ἀνοίαις μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἱερέων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν συνέσει»¹⁹, καὶ ἀνησυχεῖ μόνον γιὰ τὴ διχόνοια μεταξὺ τῶν πιστῶν²⁰.

19. «Ἐπισκεψώμεθα δὴ λογισμῶ μείζονι καὶ πλείονι συνέσει τὸ ῥηθέν, εἴπερ ὀρθῶς ἔχει δι' ὀλίγας καὶ ματαιίας ῥημάτων ἐν ὑμῖν φιλονεικίας ἀδελφούς ἀδελφοῖς ἀντικεῖσθαι καὶ τὸ τῆς συνόδου τίμιον ἀσεβεῖ διχονοία χωρίζεσθαι δι' ἡμῶν, οἱ πρὸς ἀλλήλους ὑπὲρ μικρῶν οὕτω καὶ μηδαμῶς ἀναγκαίων φιλονεικοῦμεν. Δημῶδη ταῦτά ἐστι καὶ παιδικαῖς ἀνοίαις ἀρμόττοντα μᾶλλον ἢ τῇ τῶν ἱερέων καὶ φρονίμων ἀνδρῶν συνέσει προσήκοντα» (Εὐσεβίου Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου*, 2, 71, PG 20, 1044C-1045A).

20. «Μανθάνω τοίνυν ἐκείθεν ὑπῆρχθαι τοῦ παρόντος ζητήματος τὴν καταβολήν. Ὅτε γὰρ σύ, ὦ Ἀλέξανδρε, παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἐζήτεις τι δῆποτε αὐτῶν ἕκαστος ὑπὲρ τίνος τόπου τῶν ἐν τῷ νόμῳ γεγραμμένων, μᾶλλον δ' ὑπὲρ ματαιίου τινὸς ζητήσεως μέρους ἡσθάνετο, σύ [τε], ὦ Ἄρειε, τοῦθ', ὅπερ ἡ μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἐνθυμηθῆναι ἢ ἐνθυμηθέντα σιωπῇ παραδοῦναι προσήκον ἦν, ἀπροόπτως ἀντέθηκας, ὅθεν τῆς ἐν ὑμῖν διχονοίας ἐγερθείσης ἢ μὲν σύνοδος ἡρνήθη, ὁ δὲ ἀγιώτατος λαὸς εἰς ἀμφοτέρους σχισθεὶς ἐκ τῆς τοῦ κοινῶ σώματος ἀρμονίας ἐχωρίσθη» (Εὐσεβίου

Ἡ στάση αὐτὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου φαίνεται νὰ ἀπετέλεσε τὸν ὁδηγὸ καὶ γιὰ τὴ στάση ὄλων τῶν μετέπειτα αὐτοκρατόρων ποὺ ἀνεμίχθησαν στὴν ἀντιπαράθεση Ὁρθοδοξίας καὶ αἵρέσεως καὶ ὁδηγήθηκαν στὴ σύγκληση Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα οἱ αὐτοκράτορες Θεοδοσίος Β΄ καὶ Οὐαλεντινιανός, οἱ ὁποῖοι κλήθηκαν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κρίση ποὺ προέκυψε στὴν Ἐκκλησία ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Νεστοριανισμοῦ. Στὴ σάκρα, τὴν ὁποία ἀπέστειλαν στὸν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας καὶ μὲ τὴν ὁποία τὸν καλοῦσαν νὰ λάβει μέρος στὴν Γ΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, τονίζουν τὴν ἀνάγκη ὁμόνοιας καὶ εἰρήνης στοὺς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας, ὥστε νὰ ὑπάρχει εἰρήνη καὶ ὁμόνοια καὶ μεταξὺ τῶν ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας, καθὼς ὑπάρχει ἄρρηκτος σύνδεσμος μεταξὺ τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς εὐπραγίας τῶν ὑπηκόων: «Ἥρτηται τῆς εἰς Θεὸν εὐσεβείας ἢ τῆς ἡμετέρας πολιτείας κατάστασις καὶ πολὺ ταύταις ἔνεστι τὸ συγγενές τε καὶ προσφυές. Ἔχονται γὰρ ἀλλήλων καὶ ἑκατέρα τῇ τῆς ἑτέρας συναύξεται προκοπῇ, ὥστε τὴν μὲν ἀληθῆ θρησκείαν τῇ δικαιοπραγίᾳ, τὴ δὲ πολιτείαν ὑπ' ἀμφοτέρων συγκροτουμένην ἐκλάμπειν. Βασιλεύειν οὖν τεταγμένοι παρὰ Θεοῦ σύνδεσμοί τε τῆς τῶν ὑπηκόων εὐσεβείας τε καὶ εὐπραγίας τυγχάνοντες, ἀρῶραγές ἀεὶ τὸ προσφυές τούτων φυλλάτομεν, τῇ τε προνοίᾳ καὶ ἀνθρώποις μεσιτεύοντες ἐκείνῃ μὲν ὑπουργοῦμεν εἰς τὴν τῆς πολιτείας αὔξησιν, διὰ πάντων δὲ ὡς εἰπεῖν τῶν ὑπηκόων γινόμενοι τούτους εὐσεβεῖν τε καὶ πολιτεύεσθαι κατὰ τὸ εὐσεβέσι πρέπον παρασκευάζομεν. Ἐκατέρου δεόντως ἐπιμελούμενοι (οὐδὲ γὰρ ἔνεστι τὸν θατέρου μεταποιούμενον μὴ ὁμοίως καὶ τοῦ ἑτέρου φροντίσαι) σπουδῆν τιθέμεθα πρὸ τῶν ἄλλων τὴν ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν Θεῷ πρέπουσαν καὶ τοῖς ἡμετέροις καιροῖς πρόσφορον διαμένειν ἔχειν τε ἐκ τῆς τῶν πάντων ὁμονοίας τὸ ἀτάραχον καὶ διὰ τῆς ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς πράγμασιν εἰρήνης τὸ ἀστασίαστον προσεῖναί τε τῇ εὐσεβεῖ θρησκείᾳ τὸ ἀνεπίληπτον καὶ τοὺς εἰς τὸν κληρον τὴν τε μεγάλην ἱερωσύνην τελοῦντας πάσης τῆς κατὰ τὸν βίον μέμφεως ἀπηλλάχθαι»²¹. Ἡ σύγκληση λοιπὸν τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου σκοπὸ

Καισαρείας, *Εἰς τὸν βίον Κωνσταντίνου*, 2, 69, PG 20, 1041B). Βλ. καὶ Ν. Ματσούκας, *Ὁρθοδοξία καὶ αἵρεση...*, σσ. 226-228.

21. A.C.O. 1,1,1.114 -115.

είχε την αποκατάσταση της ενότητας στο έσωτερικό της Έκκλησίας, ώστε να αποφευχθεί και ένδεχόμενη διάσπαση της ενότητας της αυτοκρατορίας. Αυτό φαίνεται καλύτερα στη στάση την οποία τήρησε ο Μ. Κωνσταντίνος μετά από την Α΄ Οικουμενική Σύνοδο έναντι των άρειανοφρόνων.

Σημαντικό ρόλο στη στάση αυτή του Μ. Κωνσταντίνου έπαιξαν δύο άρειανόφρονες επίσκοποι, ο Ευσέβιος Καισαρείας της Παλαιστίνης, ο οποίος είχε κερδίσει την εύνοια του Μ. Κωνσταντίνου γιατί ταύτιζε την ενότητα της Έκκλησίας με την ενότητα της αυτοκρατορίας, και ο Ευσέβιος Νικομηδείας, ο οποίος είχε συγγενικούς δεσμούς με το περιβάλλον του αυτοκράτορα. Ο Ευσέβιος Καισαρείας της Παλαιστίνης υπήρξε κύριος διαμορφωτής του καισαροπαπισμού²². Ο Ευσέβιος Νικομηδείας ήταν συγγενής της Βασιλίνας, συζύγου του έτεροθαλοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου Ίουλίου Κώνστα και μητέρας τοῦ Ίουλιανοῦ τοῦ Παραβάτη, ἡ ὁποία μαζί με τὴν Κωνσταντία, ἑτεροθαλῆ ἀδελφῆ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, συμπαθοῦσαν τοὺς ἀρειανόφρονες καὶ ἐπηρεάζαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα τὶς ἀποφάσεις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου²³.

22. Ο Στ. Παπαδόπουλος σημειώνει σχετικά με τις ἐκκλησιαστικοπολιτικὲς ἀντιλήψεις τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας: «Οἱ δύο ἄνδρες εἶχαν τὴν πρώτη ἐπαφή τους στὴ σύνοδο τῆς Νικαίας (325), ὅπου ὁ Εὐσεβίος, μολονότι ἐμφανίστηκε ὑπόδικος, κέρδισε με τὴν παιδεία καὶ τὴν εὐελξία του τὴν εύνοια τοῦ Κωνσταντίνου. Καὶ οἱ δύο ἔδιναν μικρὴ σημασία στὶς θεολογικὲς διαφορὲς καὶ ἀπόλυτη σημασία γενικὰ στὴν ενότητα καὶ εἰδικὰ στὴν ενότητα τῆς Έκκλησίας μέσα ἀπὸ τὴν ενότητα τοῦ κράτους. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ἡ γνωστὴ ἀπὸ τὸν Ποσειδώνιο ἄποψη ὅτι με τὴν θέληση τοῦ Θεοῦ ἡ Ρώμη ἀποτελεῖ κέντρο ενότητας τοῦ κόσμου. Ὁ Εὐσεβίος θεμελίωσε θεολογικὰ τὴν εὐεξήγητη διάθεση τοῦ Κωνσταντίνου νὰ κυριαρχεῖ καὶ στὴν Έκκλησία: παρουσίασε τὸν αὐτοκράτορα ὄργανο τῆς θείας πρόνοιας, ἀπεσταλμένο νὰ πραγματώσει τὴν ενότητα τοῦ κόσμου, δέκτη προσωπικῆς ἀποκαλύψεως καὶ πρότυπο ἀνθρώπου στὴν γῆ. Τὴ βασιλεία του τὴν θεώρησε εἰκόνα τῆς παντοκρατορίας τοῦ Θεοῦ· ἐπομένως ἡ ἐξουσία του καλύπτει καὶ τὴν Έκκλησία, τὴν ὁποία ὄφειλε καὶ δικαιοῦταν νὰ ἐποπτεύει, νὰ ἐπισκοπεῖ. Ὁλ' αὐτὰ εἶχαν ἓνα πολὺ πρακτικὸ κίνητρο καὶ ὑπηρετοῦσαν ὄχι μόνον τὸν Κωνσταντῖνο ἀλλὰ καὶ τὶς θεολογικὲς ἐπιδιώξεις τῶν ἀρειανοφρόνων. Ἄφου δηλαδὴ ὁ αὐτοκράτορας ἦταν ἀρχηγὸς καὶ τῆς Έκκλησίας, ἦταν καὶ ὑπεράνω τῶν συνόδων τῆς. Μποροῦσε, λοιπόν, αὐτὸς μόνος, νὰ καλέσει νέα μεγάλη σύνοδο, πὸν θ' ἀκύρωνε τὶς ἀποφάσεις τῆς Νικαίας καὶ θὰ ἐπικύρωνε σύμβολο ἀρειανικόν. Ὁ Εὐσεβίος δροῦσε τώρα ὡς ἐκπρόσωπος τοῦ ἀρειανισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ τακτικὴ, τότε καὶ μετὰ, ὡδήγοῦσε στὸν καισαροπαπισμό, πὸν ἀναμφίβολα διαμόρφωσε ὁ Εὐσεβίος»: Στ. Παπαδόπουλος, Πατρολογία Β', Ἀθήνα 1990, σσ. 124-125.

23. Βλ. Βλ. Φειδᾶς, Έκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α', σ. 472.

Ὁ Σωκράτης ὁ Σχολαστικὸς ἀναφέρει ὅτι ἡ Κωνσταντία εἶχε στὸν κύκλο τῆς ἑναν ἀρειανόφρονα πρεσβύτερο, ὁ ὁποῖος τὴν εἶχε πείσει ὅτι ὁ Ἄρειος εἶχε ἀδικηθεῖ ἀπὸ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο, αὐτὴ ὅμως δὲν τολμοῦσε νὰ ἀναφέρει κάτι τέτοιο στὸν αὐτοκράτορα. Ὅταν ἡ Κωνσταντία ἀρρώστησε καὶ ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὴν ἐπισκεπτόταν, τὸν ἔφερε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐν λόγῳ πρεσβύτερο, ὁ ὁποῖος μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατο τῆς Κωνσταντίας δὲν ἄργησε νὰ περιληφθεῖ στὸν στενὸ κύκλο τοῦ αὐτοκράτορα, καταφέροντας ἔτσι νὰ τὸν πείσει νὰ δεχθεῖ σὲ ἀκρόαση τὸν Ἄρειο, ὥστε νὰ πεισθεῖ ὅτι εἶχε ὁ τελευταῖος ἀδικηθεῖ ἀπὸ τὴν σύνοδο²⁴. Τὸν ρόλο τῶν γυναικῶν στὴν ὑπὲρ τῶν ἀρειανοφρόνων στροφή τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τονίζει καὶ ὁ Μ. Ἀθανάσιος στὸ ἔργο του *Πρὸς ἀπανταχοῦ μοναχοῦς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν ἀρειανῶν ἐπὶ Κωνσταντίου*: «Καὶ περὶ Μαρκέλλου τοῦ τῆς Γαλατίας ἐπισκόπου περιττὸν ἴσως ἐστὶν λέγειν, πάντες γὰρ ἔγνωσαν, ὡς πρότερον ἐγκαλούμενοι παρ' αὐτοῦ οἱ περὶ Εὐσέβιον ἀσεβείας ἀντενεκάλεσαν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ καὶ πεποιήκασιν ἐξορισθῆναι τὸν γέροντα. Καὶ αὐτὸς μὲν ἀνελθὼν εἰς Ῥώμην ἀπελογίσαστο καὶ ἀπαιτούμενος παρ' αὐτῶν δέδωκεν ἔγγραφον τὴν ἑαυτοῦ πίστιν, ἣν καὶ ἡ κατὰ Σαρδικὴν σύνοδος ἀπεδέξατο, οἱ δὲ περὶ Εὐσέβιον οὔτε ἀπελογίσαντο οὔτε ἐλεγχόμενοι ἐξ ὧν ἔγραψαν ἀσεβεῖς, ἐνετράπησαν, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐθρασύνοντο κατὰ πάντων· εἶχον γὰρ τὴν πρὸς βασιλέαν παρὰ τῶν γυναικῶν σύστασιν καὶ πᾶσιν ἦσαν φοβεροί»²⁵.

Ἡ ἐπιρροή τῶν δύο Εὐσεβίων πάνω στὴν αὐλή τοῦ αὐτοκράτορα ἀλλὰ καὶ στὸν ἴδιο ἄνοιξε τὸν δρόμο γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἄρειου. Ἡ συμβιβαστικὴ πολιτικὴ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἔναντι τῶν ἀρειανοφρόνων ξεκινᾶ μὲ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Εὐσεβίου Νικομηδείας καὶ τοῦ Νικαίας Θεόγνιδος μὲ ἀπόφαση τῆς τοπικῆς συνόδου τῆς Νικομηδείας τὸ 327, οἱ ὁποῖοι εἶχαν καθαιρεθεῖ ἐπίσης ἀπὸ τοπικὴν σύνοδο τῆς Νικομηδείας, γιατί ἐδέχοντο σὲ κοινωνία καὶ φιλοξενοῦσαν τὸν Ἄρειο καὶ τοὺς καθαιρεθέντες ἀπὸ τὴν Α΄ Οἰκουμενικὴ Σύνοδο ὀπαδοῦς του

24. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1, 25, PG 67, 148A-149A. Πρβλ. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 2, 27, PG 67, 1009AD.

25. Μ. Ἀθανασίου, *Πρὸς ἀπανταχοῦ μοναχοῦς περὶ τῶν γεγενημένων παρὰ τῶν ἀρειανῶν ἐπὶ Κωνσταντίου*, 6, PG 25, 700C-701A.

Μαρμαρικής Θεωνᾶ καὶ Πτολεμαΐδος Σεκουῖνδο²⁶. Ὁ αὐτοκράτορας ἔλαβε μία ἄχρωμη καὶ ἀκίνδυνη θεολογικὰ ὁμολογία πίστεως ἀπὸ τὸν Ἄρειο (327). Σὲ αὐτὴ τὴν ὁμολογία πίστεως ὁ Ἄρειος σκοπίμως δὲν περιέλαβε τοὺς κρίσιμους περὶ τοῦ Χριστοῦ ὄρους, οὔτε τοὺς δικούς του οὔτε τοῦ Ἀλεξάνδρου Ἀλεξανδρείας οὔτε τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς συνόδου: «Πιστεύομεν εἰς ἓνα Θεόν, Πατέρα παντοκράτορα· καὶ εἰς Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Υἱὸν αὐτοῦ, τὸν ἐξ αὐτοῦ πρὸ πάντων τῶν αἰώνων γεγεννημένον Θεὸν Λόγον, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν τοῖς οὐρανοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· τὸν κατελθόντα καὶ σαρκωθέντα, καὶ παθόντα, καὶ ἀναστάντα, ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς, καὶ πάλιν ἐρχόμενον κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ εἰς σαρκὸς ἀνάστασιν, καὶ εἰς ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, καὶ εἰς βασιλείαν οὐρανῶν, καὶ εἰς μίαν καθολικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀπὸ περάτων ἕως περάτων. Ταύτην δὲ τὴν πίστιν παρειλήφαμεν ἐκ τῶν ἁγίων εὐαγγελίων, λέγοντος τοῦ Κυρίου τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς: “Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος”. Εἰ δὲ μὴ ταῦτα οὕτως πιστεύομεν καὶ ἀποδεχόμεθα ἀληθῶς, Πατέρα, Υἱόν, καὶ Πνεῦμα Ἅγιον, ὡς πᾶσα ἡ καθολικὴ ἐκκλησία καὶ αἱ γραφαὶ διδάσκουσιν, αἷς κατὰ πάντα πιστεύομεν, κριτῆς ἡμῶν ἐστὶν ὁ Θεὸς καὶ νῦν καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ κρίσει»²⁷. Ὁ Μ. Κωνσταντῖνος τὴν ἀπεδέχθη καὶ ἀπήτησε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο Ἀλεξανδρείας τὴν ἀποκατάστασή του²⁸.

Οὔτε ὅμως ὁ Ἀλέξανδρος οὔτε ὁ Μ. Ἀθανάσιος (ποὺ τὸν διαδέχθηκε στὸν θρόνο τῆς Ἀλεξανδρείας) ἀπεδέχθησαν τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἀρείου. Ἡ σθεναρὴ ἀντίσταση τοῦ Μ. Ἀθανασίου στὰ σχέδια τῶν ἀρειανοφρόνων εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατασυκοφάντησή του, τόσο στὴ σύνοδο τῆς Τύρου τὸ 335 ποὺ τὸν καταδίκασε γιὰ ὑποτιθέμενα κανονικὰ καὶ ποινικὰ παραπτώματα καὶ ἀποκατέστησε τὸν Ἄρειο²⁹, ὅσο

26. Βλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α΄*, σσ. 472-473.

27. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1, 26, PG 67, 149B-152A.

28. Βλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Β΄*, σσ. 117-118.

29. Περὶ τῶν πεπραγμένων στὴ σύνοδο τῆς Τύρου καὶ περὶ τῶν κατὰ τοῦ Μ. Ἀθανασίου συκοφαντιῶν βλ. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 2, 22-25, PG 67, 989A-1008A. Πρβλ. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1, 27-33, PG 67, 152B-165B. Πρβλ. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 8, 48-50, PG 146, 189B-204D.

καὶ στὸν ἴδιο τὸν αὐτοκράτορα πὼς δῆθεν ἀπειλῆσε ὅτι θὰ διακόψει τὴν ἀποστολὴ σίτου ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια πρὸς τὴν Κωνσταντινούπολη³⁰. Ἡ ὑποτιθέμενη αὐτῇ ἀπειλὴ θύμωσε τὸν Μ. Κωνσταντῖνο καὶ τὸν ἀνάγκασε νὰ δεχθεῖ τόσο τὴ συνοδικὴ καθαίρεση τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ νὰ τὸν ἐξορίσει στοὺς Τρεβήρους, ὅσο καὶ τὴν ἀποκατάσταση τοῦ Ἀρείου³¹. Τὰ γεγονότα αὐτὰ –ποὺ ἀποτελοῦν τὴν ἀρχὴ τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων (326-381)–, ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ ἀρειανόφρονες ἐκμεταλλεῦόμενοι στὸ ἔπακρο τὴν ἀνάμιξη τοῦ Μ. Κωνσταντίνου στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας μὲ τὴν σύγκληση τῆς Α΄ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, προώθησαν τὸν καισαροπαπισμὸ καὶ κατόρθωσαν νὰ μεταλλάξουν τὴν ἀντιπαράθεση μεταξὺ Ὁρθοδοξίας καὶ αἱρέσεως ἀπὸ θεολογικὴ σὲ πολιτικὴ. Αὐτὸ ὅμως θὰ παγιωνόταν ὡς κατάσταση γιὰ ὅλη τὴν μετέπειτα ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας καὶ θὰ ἀνάγκαζε καὶ τὴν πλευρὰ τῆς Ὁρθοδοξίας νὰ μπεῖ στὴν ἴδια λογικὴ τῆς πολιτικῆς ἀντιπαραθέσεως πρὸς τὴν αἵρεση, ἔστω καὶ ἐὰν δὲν ἐπικράτησε ὁ ἀρειανικὸς καισαροπαπισμὸς ἀλλὰ ἡ ἀρχὴ τῆς συναλληλίας Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

Εἶναι πολλὲς ἄλλωστε οἱ περιπτώσεις στὴ μετέπειτα ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου ἡ ὀρθόδοξη πλευρὰ στὴν ἀντιπαράθεσή της πρὸς τὴν αἵρεση χρησιμοποίησε τὴν ἀνάδειξη τῆς θεολογικῆς ἀληθείας γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση ἐκκλησιαστικοπολιτικῶν συμφερόντων. Ἄς δοῦμε ἐν συνεχείᾳ κάποια χαρακτηριστικὰ παραδείγματα.

Μία ἀπὸ τὶς πρῶτες περιπτώσεις ποὺ ἐφαρμόσθηκε ἐντὸς τῆς Ὁρθοδοξίας αὐτὴ ἡ τακτικὴ ὑπῆρξε ἡ ἀποκάλυψη τῆς αἱρέσεως τοῦ Ἀπολιναρισμοῦ. Ἡ χριστολογικὴ διδασκαλία τοῦ Ἀπολιναρίου Λαοδικείας εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀναπτύσσεται ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 350 ὡς ἀντίδραση στὶς χριστολογικὲς παρεκκλίσεις τοῦ Μαρκέλλου Ἀγκύρας καὶ τῶν Ἀρειανῶν, μέχρι ὅμως τὰ μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 370 παρέμενε περισσότερο ὡς ἓνα θεωρητικὸ σύστημα γνωστὸ μόνον στοὺς μαθητὲς του. Κάποιοι ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἀπολιναρίου Λαοδικείας θὰ παρεξέκλιναν ἀπὸ τὶς ιδέες τοῦ διδασκάλου τους καὶ θὰ δημιουργοῦσαν καὶ δικές τους διδασκαλίες παράλληλα πρὸς τὴ δική του. Αἰτία τῆς ἀποκαλύψεως τῶν αἱρετικῶν παρεκκλίσεων τοῦ

30. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1, 35, PG 67, 169B-172A.

31. Βλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Β'*, σσ. 301-302.

Ἀπολιναρίου καὶ τῶν μαθητῶν του ὑπῆρξε τὸ σχίσμα τῆς Ἀντιόχειας. Μέχρι τὸ 376 τὸ σχίσμα αὐτὸ ἀποτελοῦσε πεδίο ἀντιπαραθέσεως μεταξὺ τῶν ἀκραιφνῶν ὀρθοδόξων, γνωστῶν ὡς Εὐσταθιανῶν ὑπὸ τὸν Παυλίνο, καὶ τῶν μετριοπαθῶν ὀρθοδόξων, γνωστῶν ὡς Μελετιανῶν, ὑπὸ τὸν Μελέτιο. Τὸ σχίσμα τῆς Ἀντιοχείας ξεκινᾷ ἤδη ἀπὸ τὸ 328-329 ὅποτε καταδικάσθηκε καὶ ἐξορίσθηκε ὡς σαβελλιανὸς ὁ Εὐστάθιος Ἀντιοχείας³². Οἱ ὀπαδοί του, γνωστοὶ ὡς «Εὐσταθιανοί», ἀκραιφνεῖς ὀρθόδοξοι καὶ ὑπέρμαχοι τῆς Νικαίας, ἀρνήθηκαν νὰ δεχθοῦν τόσο τοὺς ἀρειανοὺς διαδόχους του ὅσο καὶ τὸν μετριοπαθῆ ὀρθόδοξο Μελέτιο, ὁ ὁποῖος ἀνῆλθε στὸν θρόνο τῆς Ἀντιοχείας τὸ 360. Ἔτσι λοιπὸν ἀπὸ τὸ 360 καὶ μετὰ τὸ σχίσμα τῆς Ἀντιοχείας θὰ ἀποτελοῦσε ὑπόθεση κυρίως μεταξὺ δύο ὀρθοδόξων παρατάξεων: τῶν «Εὐσταθιανῶν» καὶ τῶν «Μελετιανῶν». Ἡ διένεξη μεταξὺ τῶν δύο ὀρθόδοξων μερίδων ὀφείλεται στὸ ὅτι οἱ Εὐσταθιανοὶ δὲν μποροῦσαν νὰ δεχθοῦν τὴ συμβιβαστικὴ πολιτικὴ τῶν μετριοπαθῶν ὀρθοδόξων, καὶ κυρίως δὲν μποροῦσαν νὰ δεχθοῦν ὡς ἐπίσκοπο τὸν Μελέτιο, ἐπειδὴ εἶχε ἀνέλθει στὸν θρόνο τῆς Ἀντιοχείας μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀρειανῶν, ἀσχέτως ἂν σχεδὸν ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνάρρησή του ἀπέδειξε τὴν ὀρθοδοξία του σὲ ἓνα κήρυγμα ἐνώπιον τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίου καὶ ἀρειανῶν ἐπισκόπων, γεγονός που τὸν ὀδήγησε σὲ ἐξορία ἓνα μῶλις μῆνα μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνοδό του στὸν θρόνο τῆς Ἀντιόχειας³³. Τὸ 376 ὅμως θὰ κάνει τὴν ἐμφάνισή του καὶ ἄλλος ὀρθόδοξος σχισματικὸς ἐπίσκοπος στὴν Ἀντιόχεια, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἀπολιναρίου Βιτάλιος, πρῶην μελετιανὸς πρεσβύτερος καὶ πολέμιος τοῦ Παυλίνου³⁴. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀναλαμβάνει δράση ὁ Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος τῆς Κύπρου, ὁ ὁποῖος προσέκειτο φιλικὰ πρὸς τὴ μερίδα τῶν Εὐσταθιανῶν, τὴν ὁποία ὑποστήριζε ἢ Ἀλεξάνδρεια. Ἡ Ἀλεξάνδρεια ἀναγνώριζε τὸν

32. Βλ. Στ. Παπαδόπουλος, *Πατρολογία Β'*, Ἀθήνα 1990, σ. 112.

33. Περὶ τοῦ σχίσματος τῆς Ἀντιοχείας βλ. εἰδικώτερα C. B. Armstrong, "The Synod of Alexandria and the Schism at Antioch in AD 362", *Journal of Theological Studies* 21 (1920), σσ. 206-221 καὶ 22 (1921), σσ. 347-355 καὶ Κ. Β. Καλλινίκου, «Τὸ ἐν Ἀντιοχείᾳ σχίσμα καὶ αἱ ἐνωτικαὶ προσπάθειαι τοῦ Μ. Βασιλείου», *Κληρονομία* 13 (1981), σσ. 107-155.

34. Βλ. Σωζομενοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, VI, ΚΕ', PG 67, 1357AB. Βλ. Χρ. Σαββάτος, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Ἀπολιναρίου Λαοδικείας καὶ ἡ γένεση τοῦ ἀπολιναρισμοῦ*, Ἀθήνα 2002, σ. 112.

Παυλίνο ὡς κανονικὸ ἐπίσκοπο Ἀντιοχείας, διότι προτιμοῦσε τὴν πολὺ προσφιλῆ στὸν Μ. Ἀθανάσιο καὶ τοὺς Ἀλεξανδρινοὺς τριαδολογικὴ διατύπωση «μία οὐσία-μία ὑπόστασις» –ἀντὶ τῆς καππαδοκικῆς «μία οὐσία-τρεῖς ὑποστάσεις»– ποὺ προτιμοῦσε καὶ ὁ Ἀπολινάριος³⁵. Αὐτὸς ἔκανε μία προσπάθεια νὰ προσεταιρισθεῖ τὸν Βιτάλιο γιὰ λογαριασμὸ τῶν Εὐσταθιανῶν χωρὶς ἀποτέλεσμα. Ἡ προσπάθεια κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ ἴδιου τοῦ Ἐπιφανίου ἀπέτυχε, καθὼς ἡ πίστη τοῦ Βιταλίου δὲν συνέπιπτε μὲ τὴν ἔγγραφη ἔκθεση πίστεως, τὴν ὁποία εἶχε ἐπιδώσει ὁ Παυλῖνος στὸν Ἐπιφάνιο³⁶. Στὸν διάλογο τὸν ὁποῖο περιγράφει ὁ Ἐπιφάνιος στὸ *Πανάριον ἀνάμεσα σ’ αὐτὸν καὶ τὸν Βιτάλιο*, ὁ τελευταῖος ἀναπτύσσει τὴν κύρια χριστολογικὴ διατύπωση τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀπολιναρίου περὶ ἀντικαταστάσεως τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο στὸν Χριστό³⁷. Ἔτσι λοιπὸν βρῆκε ἄλλο τρόπο νὰ τὸν ἐξουδετερώσει, ἀποκαλύπτοντας δηλ. αἰρετικὲς παρεκκλίσεις δικῆς του καὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ Ἀπολιναρίου³⁸. Αἰτία τῆς ἐμπλοκῆς τοῦ Ἐπιφανίου Σαλαμῖνος στὸ σχίσμα τῆς Ἀντιοχείας ὑπῆρξε ἡ προσπάθειά του νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴν πολὺ δύσκολη κατάσταση, στὴν ὁποία εἶχε περιέλθει ἡ Ἀντιόχεια μὲ τὸ σχίσμα, μὲ σκοπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ αὐτονόμηση τῆς Κύπρου ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια γι’ αὐτὸ καὶ ὑποστήριξε τὸν ἐκλεκτὸ τῆς Ἀλεξανδρείας Παυλίνο. Ὅπως χαρακτηριστικὰ τονίζει ὁ Β. Ἐγγλεζάκης, ὁ Ἐπιφάνιος καὶ γενικὰ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κύπρου ἀπεδείχθησαν οἱ πιστότεροι σύμμαχοι τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀλεξανδρείας –καὶ ἄρα καὶ τῆς Ῥώμης– στὴν Ἀνατολή, ἀποτελώνοντας «μετὰ τὸ 367 τὴν σφῆνα τῆς Αἰγύπτου ἐντὸς τοῦ σώματος τῆς ἀνατολικῆς διοικήσεως», δηλ. τῆς Ἀντιοχείας³⁹. Παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι αἰτία τῆς ἀποκαλύψεως τῆς αἵρέσεως τοῦ Ἀπολιναρίου ὑπῆρξαν οὐσιαστικὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ συμφέροντα τοῦ Ἐπιφανίου καὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κύπρου, δηλ. ἡ αὐτονόμησή της ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἀντιοχείας, τὴν ὁποία ὁ Ἐπιφάνιος πίστευε ὅτι θὰ

35. Βλ. σχετικὰ Χρ. Κωνσταντινίδης, «Οἱ ὄροι “οὐσία” καὶ “ὑπόστασις” παρ’ Ἀθανασίῳ τῷ Μεγάλῳ», *Θεολογία* 53 (1982), σσ. 581-585.

36. Ἐπιφανίου Σαλαμῖνος, *Πανάριον*, 20-23, PG 42, 669C-676A.

37. Ἐπιφανίου Σαλαμῖνος, *Πανάριον*, 23, PG 42, 673C.

38. Βλ. Χρ. Σαββάτος, *Ἡ Χριστολογία τοῦ Ἀπολιναρίου*, σ. 112 (ὑποσ. 300).

39. Βλ. σχετικὰ Βεν. Ἐγγλεζάκη, «Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος, Πατὴρ τοῦ Κυπριακοῦ Αὐτοκεφάλου», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 44 (1983), σσ. 42-44.

ἐπιτύγχανε μὲ τὴ βοήθεια τῆς Ἀλεξανδρείας καὶ τοῦ ἐκλεκτοῦ τῆς στῆν Ἀντιόχεια Παυλίνου.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ἂν ὁ Βιτάλιος δὲν εἶχε κάνει τὴν ἐμφάνισή του ὡς σχισματικὸς ἐπίσκοπος τῆς Ἀντιοχείας, σήμερα νὰ μὴ γνωρίζαμε τίποτε γιὰ τὶς παρεκκλίσεις τοῦ Ἀπολινάριου. Ὁ Ἀπολινάριος ἀποτελεῖ ἴσως μοναδική περίπτωση αἰρετικοῦ, τοῦ ὁποῖου οἱ αἰρετικὲς παρεκκλίσεις δὲν ἔφθασαν στὰ αὐτιά τῶν ἀπλῶν πιστῶν. Τόσο ὁ Ἄρειος, ὅσο καὶ οἱ Νεστόριος καὶ Εὐτυχῆς συνέδεσαν τὴν αἰρετικὴ τους διδασκαλία μὲ τὸ κήρυγμα πρὸς τὸ χριστεπώνυμο πλήθος. Ὁ Ἀπολινάριος ἀντίθετα δὲν πρέπει νὰ ὑπῆρξε οὐδέποτε ἱεροκήρυκας, ἀλλὰ μᾶλλον διδάσκαλος μὲ ἓνα συγκεκριμένο κύκλο μαθητῶν, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ἐρμήνευσαν πολλὰς φορὲς λανθασμένα τὴ διδασκαλία του. Ὁ Ἀπολινάριος λοιπὸν δὲν πληροῦσε μία βασικὴ προϋπόθεση, τὴν ὁποία ἡ Ἐκκλησία θέτει γιὰ νὰ κινητοποιήσῃ τὸν ἀντιαιρετικὸ τῆς μηχανισμό, καὶ ποὺ δὲν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὸν κίνδυνο γιὰ τὴν πίστη τῶν ἀπλῶν πιστῶν (τὴν *Regulam fidei*). Ἡ ὅλη ἀντιπαράθεση κινήθηκε στὸ αὐστηρὸ θεολογικὸ πλαίσιο τῆς *Regulae veritatis*. Γι' αὐτὸ καὶ τὸν Ἀπολινάριο θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὸν χαρακτηρίσει ὡς θεωρητικὸ πατέρα τῶν χριστολογικῶν αἱρέσεων, ἀφοῦ ἡ διδασκαλία του δὲν εἶχε πρακτικὲς ἐπιπτώσεις στὴν πίστη τῶν ἀπλῶν πιστῶν, ὅπως οἱ ἀντίστοιχοι τῶν Νεστορίου καὶ Εὐτυχοῦς. Πάντως ὁ Ἀπολινάριος δὲν φαίνεται νὰ ἀποτελεῖ τὸν βασικὸ καὶ πρωτεύοντα στόχο τοῦ Ἐπιφανίου, ὅσο οἱ μαθητὲς του, καὶ κυρίως ὁ Βιτάλιος. Τὸν Ἀπολινάριο Λαοδικείας, ὅπως καὶ τὸν Μάρκελλο Ἀγκύρας, ὁ Ἐπιφάνιος τοὺς ἔκρινε ἐπεικῶς ἐπειδὴ ἦσαν παλαιοὶ συναγωνιστὲς τοῦ Μ. Ἀθανασίου στὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τοῦ ὁμοουσίου καὶ τῆς πίστεως τῆς Νικαίας⁴⁰. Ἔτσι λοιπὸν στὸ *Πανάριον* καταλογίζει στὸν Ἀπολινάριο τὴν μὴ πρόσληψη τελείου ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Χριστό, δηλ. τὴν ἀντικατάσταση τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ ἀπὸ τὸν Θεὸ Λόγο, ἐνῶ τὴν προέλευση τῆς σαρκὸς τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὸ ὁμοούσιό τῆς μὲ τὴ θεότητα τὰ ἀποδίδει στοὺς μαθητὲς του: «Ὁ πρεσβύτερος καὶ σεμνοπρεπής, ὁ αἰεὶ ἡμῖν ἀγαπητός, καὶ τῶ μακαρίτῃ πάπᾳ Ἀθανασίῳ, καὶ πάσιν ὀρθοδόξοις, Ἀπολινάριος ὁ ἀπὸ Λαοδικείας, οὗτος ἦν ὁ ἐν ἀρχῇ τοῦτο τὸ ῥῆμα ἐπινοήσας τε καὶ προαγόμενος. Καὶ τὰ πρῶτα μὲν ἐνηχούμενος ἀπὸ τινῶν τῶν

40. Βλ. Βεν. Ἐγγλεζάκης, «Ἐπιφάνιος Σαλαμίνος...», σ. 17.

ὕπ' αὐτοῦ μεμαθητευμένων, ἠπιστοῦμεν, εἰ ἄρα ὁ ἀνὴρ τοιοῦτος τυγχάνων τοῦτο παρειαγήγαγε τῷ βίῳ τὸ ῥῆμα, ἔτι ἐν προσδοκίᾳ ἐλπίδος μακροθυμοῦντες, ἕως τὰκριβὲς ἐπιγνώμεν. Ἐλέγομεν γὰρ τοὺς παῖδας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς ἀφικομένους, μὴ νοοῦντας τὰ βαθέως ὑπὸ τοῦ τοιούτου λογίου ἀνδρός, καὶ συνετοῦ, καὶ διδασκάλου, ἀφ' ἑαυτῶν ταῦτα πλάττειν, μὴ ἀπ' αὐτοῦ μεμαθηκότας. Πολλὰ γὰρ ἦν, ἃ ἐν αὐτοῖς πρὸς ἡμᾶς ἐρχομένοις ἠμφιβάλλετο. Τινὲς μὲν γὰρ αὐτῶν ἐτόλμησαν λέγειν **ἄνωθεν τὸν Χριστὸν τὸ σῶμα κατενηνοχέαι**: ἐπιμένουσα δὲ ἐν τῇ τῶν ἀνθρώπων ἐννοίᾳ ἢ ξενολογία ἐπὶ τὴν δεινότητα προκοπὴν εἰργάζετο. Ἄλλοι δὲ ἐξ αὐτῶν καὶ τὸ ψυχὴν εἰληφέναι τὸν Χριστὸν ἠρονήσαντο. Τινὲς δὲ καὶ **ὁμοούσιον τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τῇ θεότητι** λέγειν ἐτόλμησαν, καὶ τὰ ἀνωτερικὰ μέρη εἰς πολλὴν ταραχὴν κατέστησαν· δι' οὗς ἀνάγκη γέγονε σύνοδον συγκροτηθῆναι, καὶ ἀναθεματίσαι τοὺς τοιούτους»⁴¹. Λίγο παρακάτω μάλιστα ὁ Ἐπιφάνιος Σαλαμῖνος κατηγορεῖ μία μερίδα τῶν Ἀπολιναριστῶν ὅτι προσάπτουν στὸν Ἀπολινάριο καὶ χιλιασμό: «Ἄλλοι δὲ ἔφασαν τὸν γέροντα εἰρηκέναι ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ ἀναστάσει χιλιονταετηρίδα τινὰ ἐπιτελοῦμεν, τοῖς αὐτοῖς ἐμπολιτευόμενοι, ὁποίοις καὶ νῦν, ὡς καὶ νόμον καὶ ἄλλα φυλάττοντες, καὶ πάντα τῆς χρήσεως τῆς ἐν τῷ κόσμῳ, γάμου τε καὶ περιτομῆς, καὶ τῶν ἄλλων μετέχοντες· ὅπερ οὐ πάνυ περὶ αὐτοῦ πεπιστεύκαμεν. Ὡς δὲ τινες διεβεβαιώσαντο, τοῦτο ἔφησαν αὐτὸν εἰρηκέναι»⁴². Βέβαια θὰ πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι ὁ Βιτάλιος ὑπῆρξε ἀπὸ τοὺς μαθητὲς τοῦ Ἀπολιναρίου ποὺ παρέμεινε πιστὸς καὶ δὲν διαστρέβλωσε τίς ἀπόψεις τοῦ διδασκάλου του. Ἴσως ἂν ὁ Βιτάλιος ἀνῆκε στοὺς διαστρεβλωτὲς τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἀπολιναρίου, καὶ μὲ δεδομένο τὸν σεβασμὸ τὸν ὁποῖο ἔτρεφε ὁ Ἐπιφάνιος γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἀπολιναρίου λόγῳ τῆς προσωπικῆς του διαδρομῆς ὡς ὑπερμάχου τῆς Νικαίας καὶ τῆς φιλίας του μὲ τὸν Μ. Ἀθανάσιο, νὰ μὴν εἶχε ἀσχοληθεῖ μὲ τίς παρεκκλίσεις τοῦ ἴδιου τοῦ Ἀπολιναρίου.

41. Ἐπιφανίου Σαλαμῖνος, *Πανάριον*, PG 42, 641D-644B. Πρβλ. L. S. Thornton, *The Incarnate Lord: An Essay concerning the Doctrine of the Incarnation in its Relation to Organic conceptions*, London – New York – Toronto 1928, σ. 266.

42. Ἐπιφανίου Σαλαμῖνος, *Πανάριον*, PG 42, 696C. Πρβλ. Ν. Νικολαΐδης, «Ὁ "κυριακὸς ἀνθρώπος", ὁ ἀντιδοκητισμὸς καὶ ὁ ἀντιαπολιναρισμὸς τοῦ Ἐπιφανίου Κωνσταντίας μὲ βάση τὸ ἔργο του "Ἀγκυρωτός"», *Ἀπόστολος Βαρνάβας* 54 (1993), σ. 189 (ὕποσ. 44).

Ἄλλη περίπτωση χρήσεως πολιτικῶν πρακτικῶν στὴν ἀντιπαράθεση Ὁρθοδοξίας καὶ αἱρέσεως ἀποτελεῖ ἡ Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος στὴν Ἔφεσο τὸ 431⁴³, στὴν ὁποία καὶ οἱ δύο πλευρὲς χρησιμοποίησαν μεθόδους ποὺ δὲν συνάδουν μὲ τὸ ἐκκλησιαστικὸ ἦθος. Ἡ αὐτοκρατορικὴ σάκρα γιὰ τὴ σύγκληση τῆς Συνόδου ὀριζε ῥητῶς ὀλιγομελῆ ἀντιπροσωπία ἀπὸ κάθε μητροπολιτικὴ περιφέρεια καὶ δὲν ἐπέτρεπε καμμία ἀργοπορία καὶ καμμία ἀπροθυμία τῶν καλουμένων ἐπισκόπων: «Ταῦτά τε συνορῶντες διὰ τῆς εἰς Θεὸν ἀγάπης καὶ τῆς φιλαλλήλου γνώμης τῶν εὐσεβούντων κρατύνεσθαι, πολλάκις μὲν ἤδη διὰ τὰ κατὰ καιρὸν συμπεσόντα ἀναγκαίαν τὴν τῶν ἀπανταχόθεν ἀγιωτάτων ἐπισκόπων θεοφιλῆ σύνοδον ἠγησάμεθα, ὀκνηρότεροι δὲ ὅμως περὶ τὸν σκυλμὸν τῆς αὐτῶν θεοσεβείας γεγόναμεν. Ἄλλ' ἡ τῶν νῦν ἀναγκαίων ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ τῶν ταύταις συνημμένων δημοσίων χρείων ζήτησις χρειωδεστάτην τε καὶ ἀπαραίτητον ταύτην ἀπέδειξεν· ὅθεν ὡς ἂν μὴ τὰ τῆς προκειμένης τῶν οὕτω χρησίμων ἐξετάσεως ἀμελούμενα τὴν ἐπὶ τὸ χεῖρον λάβοι ῥοπήν, ὅπερ ἐστὶ τῆς τῶν ἡμετέρων καιρῶν εὐσεβείας ἀλλότριον, φροντίσει ἡ σὴ θεοσέβεια μετὰ τὸ ἐπίον, σὺν Θεῷ δὲ εἰρήσθω, ἅγιον πάσχα εἰς τὴν Ἐφεσίων τῆς Ἀσίας παραγενέσθαι κατ' αὐτὴν τῆς ἀγίας πεντηκοστῆς τὴν ἡμέραν, ὀλίγους οὖς ἂν δοκιμάσειεν, ἐκ τῆς ὑπ' αὐτὴν τεταγμένης ἐπαρχίας ἀγιωτάτους ἐπισκόπους εἰς τὴν αὐτὴν συνδραμεῖν παρασκευάσασα, ὥστε καὶ τοὺς ἀρκοῦντας ταῖς κατὰ τὴν αὐτὴν ἐπαρχίαν ἀγιωτάταις ἐκκλησίαις καὶ τοὺς τῇ συνόδῳ ἐπιτηδείους μηδαμῶς ἐλλείψαι. Γέγραπται γὰρ τὰ ἴσα παρὰ τῆς ἡμετέρας θειότητος περὶ τῆς προλεχθείσης ἀγιωτάτης συνόδου τοῖς θεοφιλέσιν ἐπισκόποις τῶν ἀπανταχοῦ μητροπόλεων, ὥστε τούτου γενομένου τὴν τε ἐκ τῶν ἀμφισβητουμένων συμβαίνουσιν ταραχὴν κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικούς κανόνας διαλυθῆναι καὶ τὴν ἐπὶ τοῖς οὐ δεόντως γενομένοις δοθῆναι διόρθωσιν τῇ τε περὶ Θεὸν εὐλαβείᾳ καὶ τῇ τῶν δημοσίων λυσιτελείᾳ ὑπάρξαι τὸ βέβαιον, δηλαδὴ μηδεμιᾶς πρὸ τῆς ἀγιωτάτης συνόδου καὶ τοῦ μέλλοντος παρ' αὐτῆς κοινῆ ψήφῳ

43. Περὶ τῆς Γ' Οἰκουμενικῆς συνόδου βλ. Σωκράτους Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 7, 34, PG 67, 813B-816B. Πρβλ. Εὐαγρίου Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1, 3-5, PG 86/II, 2425B-2432B. Πρβλ. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 14, 34-35, PG 146, 1168D-1177A.

ἐφ' ἅπασι δίδοσθαι τύπου καινοτομίας ἰδία παρά τινων γινομένης. Καὶ πεπείσμεθα μὲν ἕκαστον τῶν θεοφιλεστάτων ἱερέων γνόντας ἐκκλησιαστικῶν τε καὶ οἰκουμενικῶν πραγμάτων χάριν τὴν ἀγιωτάτην σύνοδον τούτῳ ἡμῶν τῷ θεσπίσματι κατεπείγεσθαι συνδραμεῖν σπουδαίως τοῖς οὕτως ἀναγκαίοις καὶ εἰς Θεοῦ ἀρέσκειαν φθάνουσι τὰ δυνατὰ συμβαλούμενον· καὶ ἡμεῖς δὲ τούτων πολλὴν ποιούμενοι φροντίδα ἀπολιμπάνεσθαι οὐδένα φορητῶς ἀνεξόμεθα οὐδεμίαν τε ἔξει πρὸς Θεὸν οὐδὲ πρὸς ἡμᾶς ἀπολογία ἢ μὴ παραχρῆμα κατὰ τὸν προειρημένον καιρὸν εἰς τὸν ἀφορισθέντα τόπον σπουδαίως παραγενόμενος. Καὶ γὰρ ὁ καλούμενος εἰς ἱερατικὴν σύνοδον καὶ μὴ προθύμως συντρέχων οὐκ ἀγαθῆς εἶναι δείκνυται συνειδήσεως»⁴⁴.

Ὁ Κύριλλος Ἀλεξανδρείας καὶ ὁ Μέμνονας Ἐφέσου ὅμως δὲν τήρησαν τὸν περιορισμὸ ἀναφορικὰ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐπισκόπων, γι' αὐτὸ καὶ κατηγορήθηκαν ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Ἀντιοχείας καὶ τὸν Νεστόριο ὅτι τὸ ἔκαναν μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιτύχουν ἀριθμητικὴ ὑπεροχὴ στὴ σύνοδο, ὥστε νὰ ἀποφύγουν ὁποιαδήποτε συζήτηση περὶ τῶν Δώδεκα Κεφαλαίων τοῦ Κυρίλλου, μέσῳ τῶν ὁποίων εἶχαν σκοπὸ νὰ τὸν κατηγορήσουν ὡς αἰρετικὸ: «Δείσαντες γὰρ ὁ μὲν Αἰγύπτιος, ἵνα μὴ τὰ κεφάλαια τῆς αἰρετικῆς αὐτοῦ κακοδοξίας, τὰ τῆ Ἀπολιναρίου δυσσεβεία συμβαίνοντα, ἐρευνήσαντες, αἰρετικὸν αὐτὸν κατακρίνωμεν· ὁ δὲ τῆς ἄλλης αὐτοῦ ῥαθυμίας τὰ κατὰ τὴν πόλιν θρυλλούμενα συμφορήσαντες, καὶ μίαν τυραννικὴν ἀναδειξάμενοι γνώμην· καὶ ὁ μὲν πεντήκοντα Αἰγυπτίους ἐπισκόπους, ὁ δὲ πλείους ἢ τριάκοντα συναγαγόν, καὶ ἄλλους τινάς, τοὺς μὲν ἀπάτη, τοὺς δὲ φόβῳ προσλαβόμενοι, οὐκ ἠβουλήθησαν τὸ κοινὸν τῶν πανταχόθεν ἀφικνουμένων ἀγιωτάτων ἐπισκόπων συνέδριον»⁴⁵.

44. A.C.O. II.1.115, 14-116, 5.

45. Ἰωάννου Ἀντιοχείας, Πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει λαόν, PG 83, 1449AB. Πρβλ. «Οἱ δὲ πρὸς νεωτερισμοὺς βλέποντες, καὶ τὴν ἐκ θορύβων ἐπινοητὴν δύναμιν ἑαυτοῖς κατασκευάζοντες, ὥσπερ οἱ τὰς τυραννίδας ταῖς εὐνομίαις ἐπεισάγοντες ἀξίαν ἀπενέγκωνται αἰσχύνην, ἅτε δὴ τὴν εὐνομίαν διαφθεῖραι σπουδάσαντες, καὶ τὰς ἡμετέρας παρεγγυήσεις χαμαὶ ῥίψαι τολμήσαντες. Ὡστε τοίνυν μηδεμίαν ταραχὴν ἢ θόρυβον ἐν τῷ κοινῷ γενέσθαι συνεδρίῳ, θεσπισάτω ὑμῶν ἢ φιλόχριστος κορυφὴ δύο ἐκάστῳ μητροπολίτῃ συνεῖναι. Ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς τοῖς τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας γράμμασιν εἴξαντες τοσοῦτους ἐπαγόμεθα, δυνάμενοι, εἴπερ ἄρα πλήθους ἦν χρεῖα, πλείστους ἔχειν μεθ' ἑαυτῶν τοὺς τὰ θεῖα δόγματα ἀκριβῶς ἐπισταμένους, καὶ

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, ὁ Ἰωάννης Ἀντιοχείας καθυστέρησε γιὰ πάνω ἀπὸ ἓνα μῆνα τὴν ἀφιξή του στὴν Ἔφεσο προβάλλοντας διάφορες αἰτιάσεις. Γράφει λοιπὸν στὸν Κύριλλο ὅτι στὸν δρόμο αὐτὸς καὶ οἱ ἐπίσκοποι τοῦ ἔχασαν πολλὰ ζῶα ἐξαιτίας τῆς ἔντονης πορείας: «Ἡμέρας γὰρ ἔχω τριάκοντα (τοσοῦτος γὰρ ὁ κύκλος τῆς ὁδοῦ ἔχει) ὀδεύων, οὐδαμῶς οὐδ' ὄλως ἐνδιδοῦς ἑαυτῷ, ἐνίων τῶν κυρίων τῶν θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων, ἀνωμαλία κατὰ τὴν ὁδὸν χρησαμένων, ζῶων δὲ πολλῶν πεπτωκότων ἀπὸ τῆς συντόνου ὁδοιπορίας»⁴⁶. Ἐπίσης, οἱ Ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι στὴν ἀναφορά τους πρὸς τὸν Θεοδοῖο γράφουν ὅτι αἰτία τῆς καθυστερήσεώς τους ὑπῆρξαν ἓνας λιμὸς στὴν Ἀντιόχεια καὶ οἱ πλημμύρες μετὰ ἀπὸ μία σφοδρὴ νεροποντή: «Περὶ τῆς ἐμῆς βραδύτητος ἴστω ἡμῶν ἢ εὐσέβεια, ὡς πρὸς τὸ χερσαῖον διάστημα τῆς ὁδοῦ (διὰ γῆς γὰρ ἢ ὁδὸς γεγένηται) σφόδρα ἐπεταχύναμεν τεσσαράκοντα γὰρ μονὰς ὠδεύσαμεν, μηδεμιᾶς ἀνακωχῆς κατὰ τὴν πορείαν ἀπολαύσαντες, ὡς ἔξῃστιν ἡμῶν τῇ φιλοχρίστῳ βασιλείᾳ παρὰ τῶν κατὰ τὴν ὁδὸν πόλεις οἰκούντων μαθεῖν. Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ὁ λιμὸς κατὰ τὴν Ἀντιοχειαν γενόμενος, καὶ αἱ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ταραχαὶ τοῦ δήμου, καὶ παρὰ τὸν καιρὸν σφοδροτάτη γενομένη ἐπομβρία, ἢ καὶ κίνδυνον ἐκ τῶν χειμάρρων ἐπήγαγε τῇ πόλει, οὐκ ὀλίγας ἡμέρας ἡμᾶς εἰς τὴν προειρημένην ἐπέσχε πόλιν»⁴⁷.

Ὁ J. McGuckin θεωρεῖ ὅτι γιὰ τὴν ἀργοπορία τοῦ Ἰωάννου Ἀντιοχείας «συνομώτησε ἓνας συνδυασμὸς συνθηκῶν». Ὁ Ἰωάννης εἶχε ἐλάχιστο χρόνο νὰ συγκεντρώσει καὶ νὰ ὀργανώσει τοὺς Ἀνατολικοὺς ἐπισκόπους καὶ τὰ πασχαλινὰ ἔθιμα τῆς Ἀντιοχείας δὲν τοὺς ἐπέτρεπαν νὰ φύγουν ἀρκετὰ νωρίτερα ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια ὥστε νὰ φθάσουν ἀρκετὰ πρὶν ἀπὸ τὴν Πεντηκοστὴ στὴν Ἔφεσο. Στὴ Συρία, ἐκτὸς τῶν ἀκολουθιῶν

οὐδὲν τῷ ἀμαθεῖ τῶν θείων πλήθει Ἀσιανῶν καὶ Αἰγυπτίων εἰσκότας. Εἰ γὰρ τοῦτο μὴ γένοιτο, ἀνάγκη σύγχυσιν αὐθις γενέσθαι: Αἰγυπτίων μὲν ὄντων πενήκοντα Ἀσιανῶν τῶν ὑπὸ Μέμνονα τὸν τῆς τυραννίδος ἡγεμόνα, τεσσαράκοντα καὶ τῶν μὲν ἐν Παμφυλίᾳ αἰρετικῶν Μεσαλινωτῶν λεγομένων δώδεκα χωρὶς τῶν συνόντων τῷ αὐτῷ μητροπολίτῃ, καὶ ἐτέρων καθηρημένων καὶ ἀκοινωνήτων κατὰ διαφόρους τόπους ὑπὸ συνόδων ἢ ὑπὸ ἐπισκόπων γεγεννημένων οἵπερ εἰσὶν οὐδὲν ἕτερον, ἢ πλήθος ἀνθρώπων, οὐδὲν μὲν ἀκριβὲς τῶν θείων δογμάτων ἐπισταμένων, ταραχῆς δὲ καὶ θορύβων μεστῶν»: Ἰωάννου Ἀντιοχείας, Πρὸς τὸν βασιλέα, PG 83, 1457AB.

46. Ἰωάννου Ἀντιοχείας, Πρὸς Κύριλλον, PG 77, 132B.

47. Ἀνατολικῶν Ἐπισκόπων, Ἀναφορὰ πρὸς τὸν βασιλέα, PG 83, 1441CD.

τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος οἱ ἐπίσκοποι ἔπρεπε νὰ παρευρεθοῦν καὶ στὶς ἀκολουθίες τῆς Ἑβδομάδος τῆς Διακαινησίμου. Τὸ Πάσχα ἦταν στὶς 19 Ἀπριλίου καὶ ἡ ἔναρξη τῆς Συνόδου εἶχε ὀρισθεῖ γιὰ τὶς 7 Ἰουνίου. Τὸ ταξίδι ἀπὸ τὴν Ἀντιόχεια, ὅπου θὰ συγκεντρώνονταν, ὡς τὴν Ἐφεσο διαρκοῦσε 30 ἡμέρες ὑπὸ ὁμαλὲς συνθήκες. Δὲν μποροῦσαν ὅμως νὰ φύγουν πρὶν ἀπὸ τὶς 27 Ἀπριλίου. Καὶ πάλι τὸ ταξίδι τοὺς δὲν ἔγινε ὑπὸ ὁμαλὲς συνθήκες. Ὁ ποταμὸς Ὀρόντης πλημμύρισε λόγω βροχῶν καὶ τοὺς ἀνέκοψε τὴν πορεία. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἐπισκόπους ἦσαν ὑπέργηροι καὶ ἡ κούρασή τους καθυστεροῦσε τὴν πορεία, ἐνῶ κάποιοι ἀπὸ αὐτοὺς πέθαναν καὶ στὸν δρόμο⁴⁸.

Ὁ Κύριλλος ἀπὸ τὴν πλευρά του θεώρησε ὅτι ἡ καθυστέρηση αὐτὴ ἦταν σκόπιμη γιὰ νὰ ἀποφύγουν ὁ Ἰωάννης καὶ οἱ Ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι τὴν καταδίκη τοῦ Νεστορίου: «Δέδοται μὲν οὖν τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ προθεσμίᾳ ἡ ἀγία Πεντηκοστὴ παρὰ τῶν θεοφιλεστάτων ἡμῶν βασιλέων. Τὸ γὰρ πρῶτον γράμμα, δι' οὗ κεκλήμεθα, τοῦτον ἔχει τὸν τύπον. Κατηντήσαμεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἐφesiῶν πόλιν πρὸ τῆς ὀρισθείσης ἡμέρας· οὐ γὰρ εἶναι καταφρονῆσαι δεσποτικῶν θεσπισμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἀκηκόαμεν ἔρχεσθαι τὸν εὐλαβέστατον καὶ θεοφιλέστατον τῆς Ἀντιοχείων ἐπίσκοπον Ἰωάννην, περιεμείναμεν ἡμέρας ἑκαταδέκα, καίτοι πάσης τῆς συνόδου βοώσης καὶ λεγούσης ὅτι ἐκεῖνος οὐ βούλεται συνεδρεῦσαι· δέδοικε γὰρ μὴ ἄρα καθαίρεισιν ὑπομείνῃ ὁ τιμιώτατος Νεστόριος, ληφθεὶς ἐκ τῆς ὑπ' αὐτὸν Ἐκκλησίας, καὶ ἴσως τὸ πρᾶγμα αἰσχύνεται. Ὁ καὶ ἔδειξε καὶ ἡ πείρα τὸ λοιπὸν ἀληθινῶς ὑπερέθετο γὰρ τοῦ ἐλθεῖν. Προλαβόντες γὰρ τινες τῶν σὺν αὐτῷ εὐλαβεστάτων ἐπισκόπων ἐκ τῆς Ἀνατολῆς ἔφησαν Ἐνετείλατο ἡμῖν ὁ κύριος Ἰωάννης ὁ ἐπίσκοπος εἰπεῖν τῇ θεοσεβείᾳ ἡμῶν ὅτι ἐὰν βραδύνω πράττετε ὁ πράττετε»⁴⁹. Ἐκμεταλλεύθηκε λοιπὸν τὴν ἀργοπορία τῶν Ἀνατολικῶν ἐπισκόπων καὶ πέτυχε ὄχι μόνον νὰ ξεκινήσει τὴ Σύνοδο ἐρήμην τους, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιτύχει τὴν καταδίκη τῆς διδασκαλίας καὶ τὸν ἀναθεματισμὸ τοῦ προσώπου τοῦ Νεστορίου ἀπὸ τὴν πρώτη κιόλας συνεδρία, πού διήρκεσε μόλις μία

48. J. McGuckin, *Saint Cyril of Alexandria and the Christological Controversy*, New York 2004, σσ. 58-59.

49. Κυρίλλου Αλεξανδρείας, Ἐπιστολὴ 21, PG 77, 133C.

ἡμέρα (22 Ἰουνίου 431)⁵⁰. Ἡ κατάσταση αὐτὴ ὁδήγησε στὴν ὑπαρξὴ δύο παράλληλων συνόδων στὴν Ἔφεσο ποὺ ἡ μία κατεδίκασε τὴν ἄλλη. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν παραβίαση τῶν ὅρων συγκλήσεως τῆς Συνόδου οἱ δύο πλευρὲς κατηγοροῦσαν ἡ μία τὴν ἄλλη καὶ γιὰ βιαιότητες. Ἡ πλευρὰ τοῦ Νεστορίου καὶ τοῦ Ἰωάννη Ἀντιοχείας κατηγοροῦσε τὸν Κύριλλο καὶ τὸν Μέμνονα ὅτι εἶχαν μὲ τὸ μέρος τους ἕναν ὀλόκληρο στρατὸ ἀπὸ Αἰγυπτίους ναῦτες καὶ κληρικούς καὶ Ἀσιανούς «ἀγροίκους», οἱ ὁποῖοι τρομοκρατοῦσαν τοὺς συγκεντρωθέντες ἐπισκόπους: «...καταφρονήσαντες δὲ τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν, καὶ πάντα ἀτόπως καὶ παρανόμως διαπραξάμενοι, ὡς ἐξ ἀκροπόλεως μὲν δυσσεβεῖν ἅπασιν παρακελεύονται, ναύτας δὲ καὶ κληρικούς Αἰγυπτίους, καὶ ἀγροίκους Ἀσιανούς εἰς τὰς τῶν ἐπισκόπων οἰκίας ἀποστέλλοντες, καὶ τὰ ἀνήκεστα ἀπειλοῦντες, τὸν φόβον τοῖς σαθροτέροις ἐπικρεμῶντες, καὶ τὰς οἰκίας ἐξώθεν ἐπιγράφοντες, ὡς ἐπισήμους εἶναι τοὺς πολιορκηθῆναι ὀφείλοντας, ἠνάγκαζον συντίθεσθαι τοῖς ὑπ' αὐτὸν παρανόμοις γεγενημένοις»⁵¹. Ἐπίσης, τοὺς κατηγοροῦσαν ὅτι δὲν ἐπέτρεψαν στοὺς περὶ τὸν Νεστόριο ἐπισκόπους νὰ χρησιμοποιήσουν κάποιον ναὸ τῆς πόλεως γιὰ τὴν πανήγυρη τῆς Πεντηκοστῆς: «Ἐύρομεν γὰρ Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπον καὶ Μέμνονα, τὸν Ἐφέσου, μυρία ἄττα κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας ἐργαζομένους δεινά, καὶ θορύβου, καὶ ταραχῆς τὴν τε πόλιν, καὶ τὴν ἁγίαν σύνοδον ἐμπλήσαντας, ναύταις τε Αἰγυπτίοις καὶ ἀγροίοις Ἀσιανοῖς, ὑπουργοῖς τῆς τυραννίδος χρησάμενους, καὶ μήτε τοὺς ἀγιωτάτους καὶ θεοφιλεστάτους ἐπισκόπους ἀναμείναντας, καὶ μήτε τῶν γραμμάτων τῶν θεοφιλεστάτων καὶ φιλοχρίστων ἡμῶν βασιλέων ἀνασχομένους, μήτε ταῖς εἰσηγήσεσι καὶ παραγγελίαις τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου καὶ ἐνδοξοτάτου κόμητος Κανδιδιανοῦ πεισθέντας· ἀλλὰ πάντα φύρδην συγγέαντας τὰ τῆς εὐσεβείας σεμνά, ἀθέσμως τε καὶ παρανόμως πάντα ἐργαζομένους, καὶ τῆς ἁγίας Πεντηκοστῆς τὴν πανήγυριν ἐπιτελέσαι κωλύσαντας, τοὺς τε θεῖους ναοὺς, καὶ τοὺς τῶν καλλινίκων μαρτύρων σηκοὺς, ἀποκλείσαντας· ἵνα μηδὲ εὐξασθαι τοῖς βουλομένοις ἐξῆ, τοῖς μακρὰν μὲν πορείαν πεπονημένοις, ἐφιεμένοις δὲ πάσας τὰς τῶν ἁγίων

50. Βλ. Βλ. Φειδᾶς, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α', Ἀθῆναι 1992, σ. 612-613.

51. Ἰωάννου Ἀντιοχείας, Πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει λαόν, PG 83, 1449BC.

καλλινίκων μαρτύρων περιπτύξασθαι λάρνακας, οὐχ ἥκιστα δὲ τὴν τοῦ τρισμακαρίου Ἰωάννου τοῦ θεολόγου καὶ εὐαγγελιστοῦ, τοῦ πολλὴν πρὸς τὸν ἡμέτερον Δεσπότην παρῶρησίαν κτησαμένου»⁵².

Ὁ Κύριλλος ἀπὸ τὴν ἄλλη κατηγορήσε τὴν ἀντίπαλη πλευρὰ ὅτι χρησιμοποίησε πρὸς ἴδιον ὄφελος τὴν ἐξουσία τοῦ κόμητος Κανδιδιανου, ὁ ὁποῖος ἦταν ὁ ἐντεταλμένος ἀπὸ τὸν αὐτοκράτορα ἀξιωματοῦχος γιὰ τὴ διατήρηση τῆς τάξεως στὴ Σύνοδο⁵³. Συγκεκριμένα, κατηγορήσε τὸν Νεστόριο ὅτι χρησιμοποίησε τὴ φρουρὰ τοῦ Κανδιδιανου γιὰ νὰ ἀποκλείσει τοὺς ἀπεσταλμένους τῆς Συνόδου νὰ τὸν πλησιάσουν καὶ νὰ τὸν καλέσουν στὴ σύνοδο γιὰ ἀπολογία: «Συναχθεῖσα τοίνυν ἡ ἁγία σύνοδος τῇ κατὰ Ἀλεξανδρεῖς ὀγδῶ καὶ εἰκάδι τοῦ Πανυλ μηνὸς ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τῇ καλουμένῃ ἁγία Μαρία, ἐκάλεσεν αὐτόν, καὶ συστήσαι ἑαυτῷ, καὶ ἀπολογησασθαι, περὶ ὧν ἐδίδαξε καὶ ἔγραψεν. Ὁ δὲ τὴν μὲν πρώτην ἀπόκρισιν ἐποιήσατο, λέγων ὅτι Σκέπτομαι καὶ ὀρῶ. Κέκληται δευτέρω παραγνωστικῶ παρὰ τῆς ἁγίας συνόδου, πάλιν πεμφθέντων πρὸς αὐτόν θεοσεβεστάτων ἐπισκόπων. Ὁ δὲ πρᾶγμα ποιῶν ἄτοπον, στρατιώτας λαβὼν παρὰ τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κόμητος Κανδιδιανου, ἔστησε πρὸ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, μετὰ ῥοπάλων εἰσελθεῖν τινα πρὸς αὐτόν. Ὡς δὲ ἐπέμενον οἱ πεμφθέντες ἀγώτατοι ἐπίσκοποι, λέγοντες ὅτι Οὐδὲν χαλεπὸν ἤλθομεν εἰπεῖν, ἢ ἀκοῦσαι, ἀλλ' ἡ ἁγία σύνοδος αὐτόν καλεῖ, ἀφορμαῖς ἐκέχρητο διαφοροῖς, ὡς μὴ θέλων ἀνελθεῖν ἐπέπληττο γὰρ αὐτῷ τὸ συνειδός. Εἶτα κεχρημέθα καὶ τρίτῳ παραγνωστικῶ καὶ πάλιν πεμφθέντων ἐπισκόπων πρὸς αὐτόν ἐκ διαφορῶν ἐπαρχιῶν, πάλιν τῇ τῶν στρατιωτῶν ἐχρήσατο βία, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἐλθεῖν»⁵⁴. Κατηγορήσε ὁμως καὶ τὸν ἴδιο

52. Ἀνατολικῶν Ἐπισκόπων, Ἀναφορὰ πρὸς τὰς βασιλίδας, PG 83, 1445BC.

53. «Πρωτοτύπως δὲ παρὰ τῆς ἡμετέρας θειότητος ὁ αὐτὸς μεγαλοπρεπέστατος ἀνὴρ Κανδιδιανὸς ἐντέταλται παντὶ τρόπῳ παραφυλάττειν μηδὲνα τῶν τῆς ἁγιωτάτης ἡμῶν συνόδου, ὡς οἵκαδε ἐπανιόντα ἢ καὶ τὸ θεῖον ἡμῶν στρατόπεδον καταλαβεῖν βουλόμενον ἢ καὶ ἀλλαχοῦ που ἀφικνεῖσθαι προηρημένον, ἀπολιπεῖν τὸν ἀφορισθέντα τῇ διασκέψει τόπον μῆτε μὴν ἑτέραν τὸ παράπαν προτεθῆναι ἐκκλησιαστικὴν ζήτησιν ἢ τινῶν ἐξαιτούτων ἢ ὁπωσοῦν ἕκ τινος ἀνακύπτουσαν ὑποθέσεως μὴ συντείνουσαν εἰς τὴν προκειμένην τοῦ ἁγίου δόγματος διάσκεψιν, πρὶν ἂν πᾶσα ἢ περὶ τούτου κινουμένη λυθῇ ἀμφισβήτησις καὶ τὰ εἰς τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἔρευναν συντελοῦντα πρὸς ἀκριβείαν ζητηθέντα τέλους τύχη τοῦ τῇ ὀρθοδόξῳ θρησκείᾳ συμβαινόντος» A.C.O. I,I,1.120, 25-121, 8.

54. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ἐπιστολὴ 21, PG 77, 133D-136A.

τὸν Κανδιδιανὸ ὅτι μεροληπτοῦσε ὑπὲρ τοῦ Νεστορίου καὶ ὅτι εἶχε ἀποκλείσει τὴν ἐπικοινωνία τῆς Συνόδου μετὰ τὸ παλάτι: «Ἄλλ’ ἐπειδὴ τὴν φιλίαν Νεστορίου τῆς εὐσεβείας προτιμῶν ὁ μεγαλοπρεπέστατος κόμης Κανδιδιανὸς ὑφαρπάσαι τὴν ἀκοὴν τῆς ὑμετέρας εὐσεβείας ἐσπούδασε πρὸς καταμαθεῖν ἀκριβῶς τὰ πεπραγμένα τὸ ὑμέτερον κράτος, πρὶν δέξασθαι τὰ ὑπομνήματα, πρὶν ἐπιστῆσαι τοῖς γεγενημένοις, ἐσπούδασεν αὐτὸς τὰ αὐτῷ φίλα καὶ κεχαρισμένα Νεστορίῳ ἀναδιδάξαι τὴν ὑμετέραν εὐσέβειαν πρὶν γνῶναι τὸ ὑμῶν κράτος τὸ ἀληθὲς ἐκ τῆς τῶν πραχθέντων ὑπομνημάτων ἀναγνώσεως, ἐν οἷς δεικνύμεθα οὐδεμίαν κατὰ Νεστορίου δυσμένειαν γυμνάζοντες, ἀλλὰ αὐτὰ τῆς εὐσεβείας ἐκθέμενοι τὰ δόγματα, οἷς παραβαλόντες τὰ ὑπὸ Νεστορίου κηρυττόμενα, ἔχοντα τὸν ἔλεγχον ἐκ τῶν γραμμάτων Νεστορίου ἐπιστολῶν τε καὶ τῶν ἐν δημοσίῳ γενομένων διαλέξεων, τὴν ψῆφον ἐξηγέσκαμεν, τοῦ ἀγίου εὐαγγελίου ἐν μέσῳ κειμένου καὶ δεικνύοντος ἡμῖν παρόντα τὸν τῶν ὄλων δεσπότην Χριστὸν· δεόμεθα τοίνυν τοῦ ὑμετέρου κράτους μηδένα παραδοχῆς ἀξιοθῆναι τῶν προτιμώντων ἀνθρώπου φιλίαν τῆς εὐσεβείας. Καὶ γὰρ τοιαύτης αἰσθόμενοι τῆς διαθέσεως τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἰωάννου ὡς βουλομένου φιλίαι χαρίζεσθαι μᾶλλον ἢ τὸ συμφέρον τῇ πίστει σκοπεῖν, ἐξ ὧν μήτε τὴν τοῦ ὑμετέρου κράτους ἀπειλὴν φοβηθεὶς μήτε τῷ ζήλῳ κινούμενος τῆς ἄνωθεν παραδεδομένης πίστεως τὴν ἀγίαν ἀνεβάλλετο σύνοδον ἐπὶ εἴκοσι καὶ μίαν ἡμέραν κατὰ τὴν δεδομένην προθεσμίαν παρὰ τοῦ ὑμετέρου κράτους, ἠναγκάσθημεν ἅπαντες οἱ τῆς ἀγίας συνόδου ὀρθόδοξοι καὶ μόνοι ἐρῶντες τῆς πίστεως ζητῆσαι τὰ περὶ τῆς εὐσεβείας, τοῦτο πεπονθέναι καὶ τὸν θεοφιλέστατον ἐπίσκοπον Ἰωάννην ὑπολαβόντες ὅπερ δείκνυται πεπονθῶς καὶ ὁ μεγαλοπρεπέστατος κόμης Κανδιδιανός. Οὐ γὰρ πάντων ἐστὶ τῆς πρὸς ἀνθρώπους φιλίας προτιμᾶν τὴν εὐσέβειαν. Ἦν δ’ ἄρα ἢ περὶ τοῦ θεοφιλεστάτου ἐπισκόπου Ἰωάννου ἐπισκόπου ὑπόνοια ἡμῶν οὐκ εἰκαία οὐδὲ μάταιος· ἐλθὼν γὰρ δῆλον ἑαυτὸν ἐποίησε τῇ ἀγίᾳ συνόδῳ ὡς τὰ Νεστορίου φρονεῖ εἴτε φιλία χωριζόμενος εἴτε κοινωνῶν τῇ πλάνῃ τοῦ δόγματος ἐκείνου. Ἄλλ’ ἐπειδὴ σαφῶς τὰ πεπραγμένα γνωρίζειν τῷ ὑμετέρῳ κράτει κωλυόμεθα, ὡς ἔφημεν, τοῦ μεγαλοπρεπεστάτου κόμητος Κανδιδιανοῦ ἡμᾶς μὲν κωλύοντος γνωρίζειν τὰ κατὰ τὸν εὐσεβῆ λόγον πεπραγμένα, πᾶσαν δὲ σπουδὴν

νέμοντος Νεστορίω, δεόμεθα τοῦ ὑμετέρου κράτους ὑπὲρ τοῦ γνωσθῆναι τὴν κατὰ Θεὸν σπουδὴν τῆς ἀγίας συνόδου μετασταλῆναι τὸν μεγαλοπρεπέστατον Κανδιδιανὸν καὶ πέντε τῆς ἀγίας συνόδου συστησομένουσ τοῖς πεπραγμένοις ἐπὶ τῆς ὑμῶν εὐσεβείας»⁵⁵.

Τὰ αἷτια τῶν ὄσων διαδραματίστηκαν στὴν Γ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο βρίσκονται: α) στὴ θεολογικὴ ἀντιπαράθεση Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ποὺ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς Συνόδου ξέφυγε ἀπὸ τὸ θεολογικὸ ἐπίπεδο καὶ κατέληξε σὲ μία προσπάθεια πολιτικῆς κατισχύσεως τῆς μιᾶς θεολογικῆς τάσεως πάνω στὴν ἄλλη, καὶ β) στὴν ἐκκλησιαστικο-πολιτικὴ ἀντιπαράθεση Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως γιὰ τὴν πρωτοκαθεδρία σὲ θεολογικὸ καὶ διοικητικὸ ἐπίπεδο ἔναντι τῶν ἄλλων θρόνων τῆς Ἀνατολῆς⁵⁶. Τὰ ἴδια αἷτια ὀδήγησαν καὶ στὰ

55. A.C.O. II.3.11, 6-33.

56. Περί τῶν κυριαρχικῶν ἐπιδιώξεων τῆς Ἀλεξανδρείας ἔναντι τῆς Ἀντιοχείας σὲ θεολογικὸ καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὲ διοικητικὸ ἐπίπεδο, βλ. Ἦλ. Κεσμίρης, *Ἡ Χριστολογία καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Πολιτικὴ τοῦ Διοσκόρου Ἀλεξανδρείας*, (ἀδημοσίευτη Διδακτορικὴ Διατριβὴ <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/14573> ἡμερομηνία προσπέλασης 17/07/2018), Θεσσαλονίκη 2000, σσ. 29-35. Βλ. σχετικὰ καὶ W. H. C. Friend, *The Rise of the Monophysite Movement*, Cambridge 1972, σσ. 14-16. Τόσο ἡ διαμάχη Κυρίλλου-Νεστορίου, ὅσο καὶ ἡ διαμάχη Διοσκόρου-Φλαβιανοῦ ἔντασσόταν στὴν προσπάθεια τῆς Ἀλεξανδρείας νὰ ἀποκτήσει ἕνα εἶδος πρωτείου σὲ ζητήματα πίστεως καὶ κανονικῆς τάξεως ἔναντι τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἱστορία δείχνει μία τεράστια ἀντιπαλότητα μεταξὺ τῶν θρόνων Ἀλεξανδρείας καὶ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία μάλιστα διέπει ὅλη τὴν περίοδο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 4ου αἰῶνος μέχρι τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνος. Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ παραδείγματα Ἀρχιεπισκόπων τῆς Ἀλεξανδρείας, οἱ ὁποῖοι ἔχουν ἔλθει σὲ σύγκρουση μὲ Ἀρχιεπισκόπους τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τοὺς ἔχουν ἐκθρονίσει: ὁ Θεόφιλος Ἀλεξανδρείας τὸν Ἰωάννη Χρυσόστομο, ὁ Κύριλλος τὸν Νεστόριο, ὁ Διόσκορος τὸν Φλαβιανό. Σύγκριση τῶν περιπτώσεων Θεοφίλου-Χρυσόστομου καὶ Κυρίλλου-Νεστορίου κάνει ἡ S. Wessel στὸ ἔργο της *Cyril of Alexandria and the Nestorian Controversy. The Making of a Saint and of a Heretic*, Oxford 2004. Ὁ J. McGuckin ἐπισημαίνει ὅτι στὴ σύγκρουση Θεοφίλου-Χρυσόστομου ὁ Κύριλλος ἔλαβε τὴν περίοδο τῆς συγκρούσεως τὸ μέρος τοῦ θείου τοῦ Θεοφίλου, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς ἀντιπαράθεσώς του μὲ τὸν Νεστόριο ὅμως ἀποδέχθηκε τὴν ἔστω καὶ μερικὴ ἀποκατάσταση τῆς μνήμης τοῦ Χρυσόστομου, ἀντιπαράθετοντας στὴν αἵρεση τοῦ Νεστορίου τὴν καθαρότητα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χρυσόστομου μὲ δεδομένο ὅτι ὁ Χρυσόστομος καταδικάστηκε γιὰ πειθαρχικοὺς καὶ ὄχι γιὰ δογματικοὺς λόγους. Ὁ J. McGuckin θεωρεῖ ὅτι ἡ προθυμία τοῦ Κυρίλλου νὰ χρησιμοποιοῦ τὰ ἔργα τοῦ Χρυσόστομου καὶ νὰ ὀμιλεῖ γι' αὐτὸν ὡς ἕνα πρότυπο Ὁρθοδόξιας ὑποδηλώνει ὅτι σταδιακὰ ἐγκατέλειψε τὴν προηγούμενη δημόσια πολιτικὴ τῆς ἐκκλησίας του μὲ μία ἀργὴ διαδικασίαν ἀναπροσαρμογῆς.

ἀκραία φαινόμενα τῆς συνόδου τῆς Ἐφέσου τὸ 449⁵⁷. Προηγήθηκε ἡ Ἐνδημοῦσα Σύνοδος τοῦ 448 ὑπὸ τὴν προεδρία τοῦ Φλαβιανοῦ Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία καταδίκασε τὸν ἀρχιμανδρίτη Εὐτυχῆ γιὰ τὶς δοκητικὲς καὶ μονοφυσικὲς ἀντιλήψεις του. Ὁ Διόσκορος Ἀλεξανδρείας θεώρησε τὴν καταδίκη αὐτῆ ὡς καταδίκη τῆς θεολογίας τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, τῆς ὁποίας ὑπέρμαχος ἦταν ὁ Εὐτυχῆς, καὶ πέτυχε τὴ σύγκληση τῆς συνόδου τῆς Ἐφέσου (449) γιὰ τὴν ἀποκατάστασή του⁵⁸. Ὁ Διόσκορος στὴ σύνοδο αὐτὴ ἀνέτρεψε πλήρως τὴν κανονικὴ τάξη πρωτοκαθεδρίας τῶν «ἐπισημοτάτων» θρόνων μὲ τὴν ἀνάληψη τῆς προεδρίας, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑποβιβασμὸ τῆς Ἀντιοχείας στὴν τέταρτη καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως στὴν πέμπτη θέση: «Καὶ ἐν τῷ ἀναγινώσκεσθαι οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐξεβόησαν Φλαβιανὸς ὡς κατάκριτος εἰσηλθεν. Αὕτη ὁμολογουμένη συκοφαντία. Φλαβιανὸς ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ διὰ τί οὐκ ἐκαθέσθη; Τὸν Κωνσταντινουπόλεως ἐπίσκοπον διὰ τί πέμπτον ἔταξαν; Πασκασῖνος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος εἶπεν· Ἴδε ἡμεῖς Θεοῦ θέλοντος τὸν κύριον Ἀνατόλιον πρῶτον ἔχομεν οὗτοι πέμπτον ἔταξαν τὸν μακάριον Φλαβιανόν»⁵⁹. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς συνόδου ἀνάγκασε τοὺς Ἀνατολικοὺς ἐπισκόπους νὰ ὑπογράψουν σέ «ἄγραφον

στὴν ὁποία ἦταν πάντοτε προσεκτικὸς γιὰ νὰ μὴ χάσει τὴν ὑπόληψή του. Βλ. J. McGuckin, *Saint Cyril of Alexandria...*, σσ. 5-6. Ὁ I. Pasztory-Kupan ἐπισημαίνει ὅτι οἱ Ἀρχιεπίσκοποι Ἀλεξανδρείας πάντοτε ἐποφθαλμιοῦσαν τὸν θρόνο τῆς πρωτεύουσας, ἀν καὶ περιφρονοῦσαν τὴν πόλη, ἀφοῦ τῆς ἔλειπε ἡ ἀποστολικὴ διαδοχὴ καὶ σὰν νὰ μὴν ἔφταναν ὅλα τὰ ἄλλα οἱ αὐτοκράτορες προτιμοῦσαν Ἀντιοχειανὸς γιὰ τὸν θρόνο τῆς πρωτεύουσας. I. Pasztory-Kupan, *Theodoret of Cyrus*, London 2006, σ. 19.

57. Περὶ τῆς συνόδου τῆς Ἐφέσου τὸ 449 βλ. Εὐαγγρίου Σχολαστικοῦ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 1, 9-10, PG 86/II, 2444B-2449A. Πρβλ. Νικηφόρου Καλλίστου Ξανθοπούλου, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, 14, 49, PG 146, 1232A-1233B. Βλ. σχετικὰ καὶ W. H. C. Frend, *The Rise of the Monophysite Movement*, Cambridge 1972, σσ. 27-35.

58. Ἦλ. Κεσμίρης, *ὁ.π.*, σ. 54.

59. A.C.O. II, I, 1. 77, 27-78, 2. Ὁ Βλ. Φειδᾶς θεωρεῖ ὅτι «οἱ αὐθαιρέσιες αὐτῆς θὰ μπορούσαν νὰ ἐρμηνευθοῦν καὶ ἀπὸ τὸν ἰδιότυπο χαρακτῆρα τοῦ συνοδικοῦ αὐτοῦ ὄργανου, τὸ ὁποῖο εἶχε ὡς κύριο σκοπὸ νὰ κρίνῃ καὶ τοὺς κρίναντας τὸν Εὐτυχῆ στὴν Ἐνδημοῦσα σύνοδο τῆς Κπόλεως (448). Οἱ Φλαβιανὸς Κπόλεως, Δόμνος Ἀντιοχείας, Εὐσέβιος Δορυλαίου, Θεοδώρητος Κύρου καὶ ἄλλοι ἀντιοχειανοὶ ἐπίσκοποι ἔπρεπε νὰ καταδικασθοῦν εἴτε γιὰ τὴν καταδίκη τοῦ Εὐτυχῆ ἢ καὶ γιὰ τὴν πολεμικὴ τους ἐναντίον τῆς θεολογίας τοῦ Κυρίλλου». Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α'*, σσ. 636-637.

χάρτην» ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν καθαιρέσεων καὶ ἐξοριῶν καὶ ὑπὸ τὴν πίεση ὀπλισμένων στρατιωτῶν: «Διόσκορος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος τῆς Ἀλεξανδρέων εἶπεν Ἐπήκουσεν ἡ ὑμετέρα φιλανθρωπία ὡς οὐκ ἐμοὶ μόνῳ ὁ θειότατος ἡμῶν βασιλεὺς ἐπέτρεψεν τὴν κρίσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ θεοσεβεστάτῳ ἐπισκόπῳ Ἰουβενάλιῳ καὶ τῷ ὀσιωτάτῳ ἐπισκόπῳ Θαλασσίῳ τὴν αὐθεντίαν τῆς συνόδου δέδωκεν. Ἡμεῖς τοίνυν ἐχρίναμεν τὰ κεκριμένα, συνήνεσεν ἡμῖν πᾶσα ἡ σύνοδος· διὰ τί εἰς ἐμὲ μόνον ἀποτείνονται οὗτοι; Ὅτι ἡ αὐθεντία ἐπίσης ἐδόθη τοῖς τρισὶν καὶ τοῖς κεκριμένοις παρ' ἡμῖν συνήνεσεν, ὡς εἶπον, πᾶσα ἡ σύνοδος καὶ κατέθετο οἰκείαις φωναῖς καὶ ὑπέγραψεν καὶ ἀννέχθη τῷ εὐσεβεστάτῳ βασιλεῖ τῷ τῆς θείας λήξεως Θεοδοσίῳ καὶ ἐβεβαίωσεν πάντα τὰ κεκριμένα παρὰ τῆς ἀγίας καὶ οἰκουμενικῆς συνόδου νόμῳ γενικῶ. Οἱ Ἀνατολικοὶ καὶ οἱ σὺν αὐτοῖς εὐλαβέστατοι ἐπίσκοποι ἐξεβόησαν Οὐδεὶς συνήνεσεν, βία ἐγένετο βία μετὰ πληγῶν. Εἰς ἄγραφον χάρτην ὑπεγράψαμεν. Καθαίρεσις ἡμῖν ἠπειλήθη. Ἐξορία ἡμῖν ἠπειλήθη. Στρατιῶται μετὰ βάκλων καὶ ξιφῶν ἐπέστησαν καὶ τὰ βάκλα καὶ τὰ ξίφη ἐφοβήθημεν. Φοβούμενοι ὑπεγράψαμεν. Ὅπου ξίφη καὶ βάκλα, ποία σύνοδος; Στρατιῶτας διὰ τοῦτο ἔλαβεν. Τὸν φρονέα ἔξω βάλε. Φλαβιανὸν στρατιῶται καθείλον»⁶⁰. Ὁ Φλαβιανὸς Κωνσταντινουπόλεως μάλιστα τρομοκρατήθηκε ἀπὸ τὴν παρουσία τῶν στρατιωτῶν καὶ προσπάθησε νὰ κρυφθῆ στὴν Ἁγία Τράπεζα τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Μαρίας, ὅπου ἐτελεῖτο ἡ σύνοδος, καὶ οἱ στρατιῶτες τὸν ἔσυραν ἔξω μὲ τὴ βία⁶¹. Οἱ Ἀνατολικοὶ ἐπίσκοποι μάλιστα κατηγοροῦσαν τὸν Διόσκορο ὡς ἡθικὸ αὐτουργὸ τοῦ θανάτου τοῦ Φλαβιανοῦ, χωρὶς ὅμως σοβαρὲς ἀποδείξεις⁶².

60. A.C.O. II,1,175, 1-15. Πρβλ. «Ἀκάκιος ὁ εὐλαβέστατος ἐπίσκοπος Ἀριαραθείας εἶπεν Ἀγράφῳ χάρτη ὑπεγράψαμεν ἀναγκασθέντες καὶ βιασθέντες καὶ μυρία κακὰ παθόντες. Μὴ βουλόμενοι, ἀλλὰ τυραννούμενοι ὑπεσημηνάμεθα ἕως γὰρ ἑσπέρας κατέσχον ἡμᾶς ἀποκλείσαντες εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἀνωμαλοῦντας ἡμᾶς οὐ συνεχώρησαν οὔτε ἀναπνεῦσαι οὔτε ἀναχωρῆσαι καὶ ἑαυτῶν γενέσθαι, ἀλλὰ στρατιῶτας ἡμῖν ἐπήγαγον μετὰ βάκλων καὶ ξιφῶν καὶ μονάζοντας καὶ οὕτως ἐποίησαν ἡμᾶς ὑποσημηνασθαι» A.C.O. II,1,188, 11-16.

61. Mansi VI, 828. Βλ. Βλ. Φειδᾶς, Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Α', σ. 638. Πρβλ. H. Chadwick, "The Exile and the Death of Flavian of Constantinople: A Prologue to the Council of Chalcedon", *Journal of Theological Studies* 6 (1955), σ. 18 (καὶ ὑποσημείωση 2). Πρβλ. Ἡλ. Κεσμῖρης, Ἡ Χριστολογία..., σ. 61.

62. Περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Φλαβιανοῦ Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς σχέσης τοῦ

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι:

1. Κατά τους τρεις πρώτους αιώνες, σκοπός της Ὁρθοδοξίας στην αντιπαράθεσή της πρὸς τὴν αἵρεση ὑπῆρξε ἡ διατήρηση τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας. Τὸ βάρος ὅμως ἔπεφτε στὴν προσπάθεια διατηρήσεως τῆς πίστεως, γι' αὐτὸ καὶ στὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα παρατηροῦμε τὴν ἀνάπτυξη καὶ προβολὴ τοῦ Κανόνος τῆς ἀληθείας, δηλ. τῆς θεολογίας, μὲ σκοπὸ τὴν προάσπιση τοῦ Κανόνος τῆς πίστεως, δηλ. τῆς πίστεως τῶν ἀπλῶν χριστιανῶν. Ἀντίθετα, ἡ διατήρηση τῆς ἐνότητος στὴν Ἐκκλησία μποροῦσε νὰ ἐξασφαλισθεῖ μὲ τὴ συσπείρωση τῶν πιστῶν γύρω ἀπὸ τὸν ἐπίσκοπο, μὲσω τοῦ ὁποῖου ἐξασφαλιζόταν ἡ ἐνότητα σὲ τοπικὸ καὶ καθολικὸ ἐπίπεδο.

2. Ἀπὸ τὸν 4ο αἰῶνα καὶ ἔπειτα ὅμως, ἐνῶ ὁ σκοπὸς τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τῆς αἱρέσεως ἐξακολουθοῦσε νὰ εἶναι ἡ διατήρηση τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐνότητος τῆς Ἐκκλησίας, τὸ βάρος μετετοπίσθη ἀπὸ τὴν πίστη στὴν ἐνότητα. Ἡ ἔξοδος τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς διωγμοὺς σηματοδότησε τὴν ἀρχὴ τῆς κοινῆς πορείας της μὲ τὴν Πολιτεία. Ἡ Πολιτεία ἔβλεπε στὴν Ἐκκλησία τὸν συνεχτικὸ δεσμὸ ποὺ θὰ κατάφερε νὰ ἐνώσει τὴν ἀχανῆ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία. Ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας ταυτίσθηκε πλέον ἀπὸ τὴν Πολιτεία μὲ τὴν ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ διατήρηση τῆς πίστεως πολλὰ φορὲς πέρασε σὲ δευτέρη μοῖρα, καθὼς ἔπρεπε νὰ ἐξυπηρετηθεῖ ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἐνότητα τῆς αὐτοκρατορίας.

3. Ἡ σύγκληση τῆς Α' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ὑπῆρξε ἡ πρώτη παρέμβαση τῆς Πολιτείας στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἐκκλησίας, τὴν ὁποία ὅμως ἡ Ὁρθοδοξία δὲν μπόρεσε νὰ ἐκμεταλλευθεῖ πρὸς ὄφελός της. Ἀντίθετα, ἔδωσε τὸ δικαίωμα στὸν Ἀρειανισμό νὰ ἐπικρατήσῃ στὴν Ἐκκλησία μὲ τὴ χρῆση πολιτικῶν πρακτικῶν καὶ νὰ ἀναπτύξῃ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα τοῦ 4ου αἰῶνα τὸν καισαροπαπισμὸ, τὴν ἔννοια δηλ. τῆς ἐπιβολῆς τῆς Πολιτείας στὴν Ἐκκλησία. Ὅλα αὐτὰ εἶχαν ὡς ἀποτέλεσμα τὴ μετάλλαξη τῆς ἀντιπαράθεσεως Ὁρθοδοξίας καὶ αἱρέσεως ἀπὸ θεολογικὴ σὲ πολιτικὴ.

4. Ἡ πολιτικὴ ὅμως συνέχισε νὰ κυριαρχεῖ καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τῆς Ὁρθοδοξίας ἔναντι τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Παρὰ τὴν ἐξασθένιση καὶ

Διοσκόρου Ἀλεξανδρείας μὲ αὐτόν, βλ. Ἦλ. Κεσμίρης, *Ἡ Χριστολογία...* ὁ.π., σσ. 57-61.

σταδιακή εξέφάνιση τοῦ Ἀρειανισμοῦ ἀπὸ τὸ προσκῆνιο καὶ τὸν παραγκωνισμό τοῦ ἀρειανικοῦ καισαροπαπισμοῦ ἀπὸ τὴ συναλληλία Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας, οἱ ἀντιλήψεις του περὶ πολιτικοποιήσεως τῆς ἐκκλησιαστικῆς ζωῆς, ἀκόμη καὶ σὲ θέματα πίστεως, συνέχισαν νὰ ἐπηρεάζουν βαθιὰ τὴν Ἐκκλησία. Δὲν ἦταν λίγες οἱ περιπτώσεις μετὰ ἀπὸ τὸ τέλος τῶν ἀρειανικῶν ἐρίδων ποὺ ἡ Ὁρθοδοξία στὴν ἀντιπαράθεσή της πρὸς τὴν αἵρεση ἔθετε τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀληθείας στὴν ὑπηρεσία ἐκκλησιαστικοπολιτικῶν συμφερόντων, ἀκολουθώντας πρακτικὲς ποὺ δὲν τῆς ἤρμοζαν.

SUMMARY

Orthodoxy and heresy: Controversy theological or political?

By Nektarios K. Koutsouroumpas

PhD in Theology

During the first three centuries of Church life, the controversy between Orthodoxy and heresy was purely a theological controversy. With the exit of the Church from the period of persecution and its gradual dominion as an official religion of the Roman Empire, this debate ceases to be purely theological and politics begins to interfere with the internal affairs of the Church. This shift is accomplished by the convening of the First Ecumenical Synod (325 AD) by Constantine the Great, who first sees the unifying power of Christianity. This was the state's first intervention in ecclesiastical matters. This intervention will be used to the benefit of the Arians, and in particular Eusebius of Caesarea in Palestine, who was the rapporteur of the Caesaropapism, that is, the intervention of the State in the interior of the Church.

From this point on, and then almost never, the confrontation between Orthodoxy and heresy will not move to a purely theological level, but a political controversy will also be concealed about either State interference in ecclesiastical matters or inter-church controversies issues

of ecclesiastical administration, or both together. It may be that the heretics gave the impetus for the conversion of the controversy between Orthodoxy and heresy from theological to politics; heresy was given by the heretics; there are few cases in the later history of the Church where the orthodox side in its contradiction to heresy used the revelation of the theological truth for serving ecclesiastical and political interests.